

SAYI: 1 YAZ 2014, ISSN: 2148-7537

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

HALKLA İLİŞKİLER VE VATANDAŞ ODAKLI KATILIMCI YEREL YÖNETİM
H. Emre Bağce

KAMU YÖNETİMİNDE ETİK: TARTIŞMA VE BİRKAÇ ÖRNEK
Fatih Demir

GAZETECİLİK MESLEK İLKELERİNİN UYGULANMASINI ENGELLEYEN
UNSURLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Buşra Erimli

SAĞLIK HİZMETLERİNDE ETİK İKİLEMLERDE AMPİRİK ETİK
ÇALIŞMALARININ YARARLARI
Harun Kırılmaz / Selma Kılıç Kırılmaz

27 MAYIS VE İŞADAMLARI
Cengiz Sunay

İNSAN&İNSAN

BİLİM KÜLTÜR SANAT VE DÜŞÜNCE DERGİSİ

Hakkında

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi üç ayda bir elektronik olarak yayımlanan akademik hakemli bir dergidir. Bahar, Yaz, Güz ve Kış sayıları Nisan, Temmuz, Ekim ve Ocak aylarında yayımlanır.

İNSAN&İNSAN Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi çok alanlı bir dergidir. Çevre, edebiyat, eğitim, etik, felsefe, hukuk, iktisat, ilahiyat, iletişim, işletme, mimari, müzik, psikoloji, sağlık, sanat, siyaset, şehir, tarım, tarih, teknoloji, toplum, turizm, uluslararası ilişkiler, yönetim ve yöntembilim alanlarında insana dair, özgün bakış açısına sahip akademik araştırma, inceleme ve çalışmalara yer verir. Dergiye gönderilen yazılar yayın kurulunun ön değerlendirmesinden sonra, anonim en az iki hakem tarafından incelenir.

İNSAN&İNSAN, Yaz 2014

ISSN : 2148-7537

Elektronik Yayın Adresi : www.insanveinsan.org

Sahibi

Okur Yazar Derneği

Ayvansaray m. Yeni Usul s. no: 2. 34085 Fatih İstanbul

bilgi@insanveinsan.org

Editör

Doç. Dr. Fatih Demir

Editör Yardımcıları

Arş. Gör. Ali Mınarlı

Buşra Erimli

E-posta: editor@insanveinsan.org

Yayın Kurulu

Prof. Dr. H. Emre Bağce

Doç. Dr. Yüksel Dede

Doç. Dr. Abdullah Özkan

Doç. Dr. Abdulkadir Şenkal

Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay

Danışma & Hakem Kurulu

Prof. Dr. Hakan Altıntaş

Gaziantep Üniversitesi

Prof. Dr. H. Emre Bağce

Marmara Üniversitesi

Prof. Dr. Hakan Çetintaş

Balıkesir Üniversitesi

Prof. Dr. Yüksel Dede

Gazi Üniversitesi

Prof. Dr. Vedat Demir

İstanbul Üniversitesi

Prof. Dr. Metin Işık

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Güven Bakırezer

Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Fatih Demir

Celal Bayar Üniversitesi

Doç. Dr. Gülcan Işık

Gazi Üniversitesi

Doç. Dr. Kutay Karaca

İstanbul Gelişim Üniversitesi

Doç. Dr. Hikmet Kırık

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Sadık Öncül

Cumhuriyet Üniversitesi

Doç. Dr. Barış Özdal

Uludağ Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Özkan

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Fuat Sekmen

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Şükrü Sim

İstanbul Üniversitesi

Doç. Dr. Abdulkadir Şenkal

Kocaeli Üniversitesi

Doç. Dr. Ahmet Şimşek

Sakarya Üniversitesi

Doç. Dr. Abdullah Taşkesen

Sakarya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Salih Akkanat

Gümüşhane Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Ebubekir Ayan

Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Nazım Kartal

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Harun Kırılmaz

Sakarya Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Seçil Özay

Marmara Üniversitesi

Yrd. Doç. Dr. Cengiz Sunay

Yalova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

H.EMRE BAĞCE <i>Halkla İlişkiler ve Vatandaş Odaklı Katılımcı Yerel Yönetim</i> <i>Public Relations and Citizen Oriented Participatory Local</i> <i>Government</i>	4
---	---

FATİH DEMİR <i>Kamu Yönetiminde Etik: Tartışma ve Birkaç Örnek</i> <i>Ethics in Public Administration: Discussion and Some</i> <i>Examples</i>	14
---	----

BUŞRA ERİMLİ <i>Gazetecilik Meslek İlkelerinin Uygulanmasını Engelleyen</i> <i>Unsurlar ve Çözüm Önerileri</i> <i>Obstacles on the Practice of the Ethical Principles in</i> <i>Journalism and Some Solutions</i>	24
---	----

HARUN KIRILMAZ SELMA KILIÇ KIRILMAZ <i>Sağlık Hizmetlerinde Etik İkilemlerde Ampirik Etik</i> <i>Çalışmalarının Yararları</i> <i>Benefits of Empirical Ethics Practices in Ethical Dilemmas in</i> <i>Health Care</i>	36
--	----

CENGİZ SUNAY <i>27 Mayıs ve İşadamları</i> <i>The Coup of May 27th and Businessmen</i>	46
--	----

Halkla İlişkiler ve Vatandaş Odaklı Katılımcı Yerel Yönetim

H.EMRE BAĞCE*

“Halkın duası daim olursa, o mülk payidar olur.”
Nizamülmülk

Özet: Bu makalede Türkiye’de yerel yönetimlerde yöneten-yönetilen ilişkilerinin nasıl güçlendirilebileceği ve vatandaş odaklı katılımcı bir yerel yönetimin nasıl inşa edilebileceği ele alınmıştır. Bu kapsamda kent konseyleri ve meclislerinin yönetim-halk bütünleşmesi konusunda sınırlı etkiye sahip olacağı, buna karşın yerel hizmetlere gönüllü katılımın etkili sonuçlar doğurma kapasitesine sahip olduğu tartışılmıştır. Çalışmada ayrıca katılımcı yönetimi sürdürmeye katkı sağlayacak hazırlık, uygulama ve değerlendirme çalışmalarına yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Yerel yönetimler, halkla ilişkiler, katılımcılık, demokrasi, Türkiye

Giriş

Halkın içinde yaşadığı çevreyle doğrudan ilgili olması bakımından yerel siyaset ve yerel yönetim uygulamaları vatandaşların siyasal tercihlerinde ve siyaset algılarının şekillenmesinde önemli rol oynar. Katılımcılık, siyasetin toplumsallaşması ve yönetim-halk bütünleşmesi yerel uygulamalarda daha hızlı ve etkili bir şekilde kendini hissettirir. Katılımcı yerel yönetimin kurulması ise her şeyden önce halkla ilişkilerin güçlendirilmesini gerektirir. Kent konseyi ve meclisleri birazdan ele alınacak bazı önemli sorunlar nedeniyle yönetim-halk bütünleşmesi konusunda sınırlı bir etkiye sahip olmasına rağmen, yerel hizmetlere gönüllü katılım bu hususta çok etkili sonuçlar doğurma kapasitesine sahip gözükmektedir. Yerel hizmetlere gönüllü katılımı birlikte, etkili ve sürdürülebilir kampanyaların düzenlenmesi yerel yönetimlerin başarısını önemli derecede artırabilir.

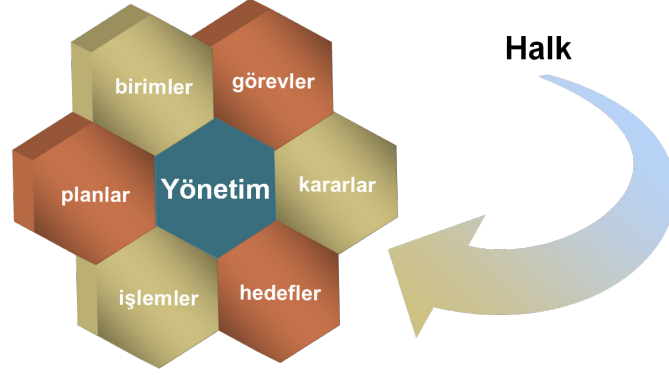
Katılımcı Yerel Yönetim İçin Vatandaş ve Halkla İlişkilerin Güçlendirilmesi

Halkla ilişkiler, yönetim-halk ilişkilerinin sağlıklı bir şekilde kurulması, yönetimin halkla kaynaşması ve başarılı olması bakımından stratejik önemi haizdir¹. Halkla ilişkilerde “ta-

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi

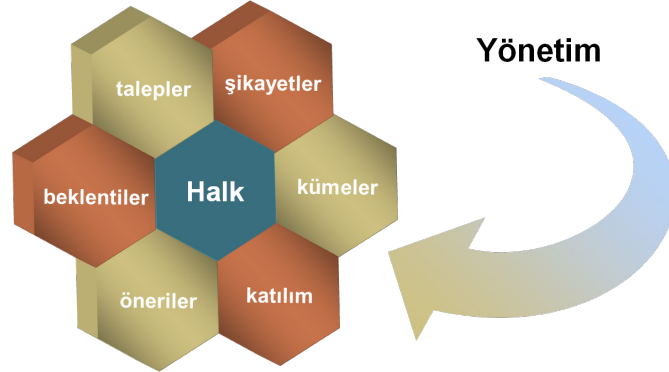
¹ Halkla ilişkilere dair literatür için bkz., Averill Elizabeth Gordon, *Public Relations*, Oxford: Oxford University Press, 2011; Ayhan Biber, *Halkla İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ankara: Nobel Yay., 2003; Ayla Okay, Aydemir Okay, *Halkla İlişkiler: Kavram, Strateji ve Uygulamalar*, İstanbul: Der Yay., 2001; Bob Franklin, Mike Hogan, Quentin Langley, Nick Mosdell, Elliot Pill, *Key Concepts in Public Relations*, Sage, 2009; Ceyda Aydede, *Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları*, Ankara: MediaCat Yay., 2001; David W. Guth, Charles Marsh, *Public Relations: A Value Driven Approach*, 5. Baskı, Boston: Allyn, Bacon, 2011; Dennis L. Wilcox, Glen T. Cameron,

nıtma” ve “tanıma” faaliyetleri eşzamanlı olarak yürütülebilmelidir. Tanıtımda, yönetimin yapısı, birimleri, işlemleri, kararları, görevleri ve hedefleri gibi konularda halkın bilgilendirilmesi amaçlanır.

Şekil 1: Halkla İlişkilerde Tanıtma

Tanıtma ile yönetim, kamuoyunun kendisi hakkında yeterli bilgi sahibi olmasını amaçlar, kamuoyunun desteğini elde etmeye çalışır. Basın, radyo, TV, dergi, broşür, bülten, el kitabı gibi araçların yanında kanaat önderlerinden ve sivil toplum kuruluşlarından yararlanır.

Şekil 2: Halkla İlişkilerde Tanıtma

Public Relations: Strategies and Tactics, 10. Baskı, Edinburgh: Pearson, 2014; Filiz Peltekoğlu-Balta, *Halkla İlişkiler Nedir?*, 2. Baskı, İstanbul: Beta yay., 2001; Fraser P. Seitel, *The Practice of Public Relations*, 10. Baskı, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 2007; *Halkla İlişkiler Sempozyumu-87 Bildiri Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi BYYO ve TODAİE Yay., 1988; İlker Bıçakçı, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, Ankara: MediaCat Yay., 2003; James E. Grunig, Todd Hunt, *Managing Public Relations*, 6. Baskı, Orlando, FL: Harcourt Brace Jovanovich, 1984; James S. Norris, *Public Relations*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1984; Mahmut Oktay, *Politikada Halkla İlişkiler*, İstanbul: Derin Yay., 1996; M. Nejat Özüpek, *Belediyelerde Halkla İlişkiler*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2013; Mete Çamdereli, *Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler*, Konya: Çizgi Yay., 2000; Metin Işık, Mustafa Akdağ, *Dünden Bugüne Halkla İlişkiler*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2009; Metin İşçi, *Halkla İlişkiler*, İstanbul: Der Yay., 2002; Metin Kazancı, *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002; Nuri Tortop, *Halkla İlişkiler*, Ankara: Emel Matbaası, 1973; Pınar Eraslan Yayınoğlu, *Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler*, 2. Baskı, İstanbul: Birsan Yay., 2007; Rıdvan Bülbül, *Halkla İlişkiler ve Tanıtım*, Ankara: Nobel Yay., 2000; Sahavet Gürdal, *Halkla İlişkiler ve Yerel Yönetimlerde Uygulamalar*, İstanbul: RGA Yönetim Danışmanlık, 1997; Scott M. Cutlip, Allen H. Center, Glen M. Broom, *Effective Public Relations*, 9. Baskı, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall International, 2006; Tom Watson, Paul Noble, *Evaluating Public Relations: A Best Practice Guide to Public Relations Planning, Research and Evaluation*, London, Philadelphia: Kogan Page, 2007; Türk Belediyeciler Derneği ve Konrad Adenaur Vakfı, *Yerel Yönetimler ve İletişim*, Ankara: Erk Yay., 1993; Yücel Ertekin, *Halkla İlişkiler*, 2. Baskı, Ankara: TODAİE Yay., 1986.

Tanımda ise başlıca amaç yönetimin halkın taleplerini, beklentilerini, şikâyet ve önerilerini öğrenmesi ve bu doğrultuda kendi karar ve uygulamalarını gözden geçirmesidir. Kamuoyu anketleri, temsilcilere danışma, basını izleme ve halkla yüz yüze görüşme tanımda kullanılan başlıca yöntemle arasında yer alır.

Tanım yoluyla, yukarıda değinildiği üzere halkın yönetime tepkisi öğrenilir; yönetimin yanlış yapması önlenir ve yerinde, doğru, hakkaniyete uygun kararlar alınır.

Halkla ilişkilerin siyasal reklam veya propaganda aracı olarak görülmesi onun katılımcı siyaset ve yönetim bakımından taşıdığı önemi ciddi biçimde zaafa uğratar. Halkla ilişkilerin halk ve yönetim arasında etkili bir iletişim ve ilişki kurulmasına olanak sağladığı her zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Halkın yönetime dair kararlara ve uygulamalara katılması, yönetimle halk arasında işbirliği ağı oluşturulması, bir anlamda halk ve yönetimin neredeyse bir ve aynı kişi gibi bütünleşmesi hem de halkı güçlendirir.²

Katılım, işbirliği veya bütünleşme konusunda neler yapılacağı kapsamlı bir stratejik planlama dâhilinde belirlenmeli ve uygulamaya konmalıdır. Bu hususlarda atılacak adımların halkın yönetime yönelik güvenini ve desteğini artıracığı, yönetim için ciddi bir referans oluşturacağı dikkate alınmalıdır. Bu planlama sürecinde, elde edilen sonuçların uygun yöntem ve araçlarla halkla paylaşılması süreklilik açısından önem arz eder.

Kent Konseyleri ve Meclisleri

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 76. Maddesi³ kent konseylerine ayrılmıştır. Bu maddeye göre:

“Kent konseyi, kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşehrilik bilincinin geliştirilmesi, kent hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır.

Belediyeler kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarının, sendikaların, noterlerin, varsa üniversitelerin, ilgili sivil toplum örgütlerinin, siyasî partilerin, kamu kurum ve kuruluşlarının ve mahalle muhtarlarının temsilcileri ile diğer ilgililerin katılımıyla oluşan kent konseyinin faaliyetlerinin etkili ve verimli yürütülmesi konusunda yardım ve destek sağlar.

Kent konseyinde oluşturulan görüşler belediye meclisinin ilk toplantısında gündeme alınarak değerlendirilir. Kent konseyinin çalışma usul ve esasları İçişleri Bakanlığınca hazırlanacak yönetmelikle belirlenir.”

Zikredilen maddeye dayanılarak çıkartılan Kent Konseyi Yönetmeliği⁴ uygulamanın nasıl gerçekleşeceğini ortaya koymuştur, ancak kent konseylerinin kuruluş ve işleyişinde birçok sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunların başında kent konseylerinin ilgili belediye çevresinde

² Demokrasi teorisi çerçevesinde yürütülen “siyaset”, “demokrasi” ve “meşruiyet” tartışmaları bu hususta ufuk açıdır. Bkz., H. Emre Bağçe, “Siyaset ve Demokrasi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme”, *Amme İdaresi Dergisi*, 40/4, 2007, s. 1-19; H. Emre Bağçe, “Rousseau’da Toplum Sözleşmesi, Siyasal Meşruiyet ve Katılımcı Demokrasi”, *1. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 15-16 Nisan 2009, İstanbul: 2010; Benjamin Barber, *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset*, çev. M. Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995.

³ 5393 Sayılı Belediye Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 25874, 13.07.2005.

⁴ Kent Konseyi Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 26313, 08.10.2006.

bulunan diğer kamu ve sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte siyasi parti temsilcilerini de kapsayacak şekilde oluşturulması koşulu yer almaktadır. Belediye yönetimleri kent konseylerini kendilerine rakip yapılar olarak algılama eğilimine girmektedirler. Diğer yandan, gönüllü gerçek kişilerden ziyade, tüzel kişi temsilcilerinden oluşturulması kent konseylerinin işleyişini önemli ölçüde zaafa uğratmaktadır. Kent konseylerinin heterojen ve dengesiz yapısı bu konsey ve meclislerin işlemlerini zorlaştırmaktadır. Kısa vadede bu sorunların çözülmesi hayli güç görünmektedir. Dolayısıyla mümkün olduğunca kent konsey ve meclislerini işler hale getirmeye çalışmakla birlikte, belediyelerin kendileri açısından daha işlevsel ve yararlı olabilecek çalışmalara ağırlık vermeleri daha rasyonel görünmektedir. Bunların başında ise hiç kuşkusuz belediye hizmetlerine gönüllü katılım gelmektedir.

Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım

5393 sayılı Belediye Kanunu'nun 77. Maddesi Belediye hizmetlerine gönüllü katılım konusuna ayrılmıştır. Bu kapsamda:

“Belediye; sağlık, eğitim, spor, çevre, sosyal hizmet ve yardım, kütüphane, park, trafik ve kültür hizmetleriyle yaşlılara, kadın ve çocuklara, özürllülere, yoksul ve düşkünlere yönelik hizmetlerin yapılmasında belde de dayanışma ve katılımı sağlamak, hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırmak amacıyla gönüllü kişilerin katılımına yönelik programlar uygular.”

Bu yasa maddesine dayanılarak İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği çıkarılmıştır.⁵ Yönetmelik gereğince, il özel idaresi veya belediyeler:

- Özürllülere, çocuklara, kadınlara, gençlere, yaşlılara, yoksullara, kimsesizlere ve düşkünlere yönelik eğitim, kültür, sağlık ve sosyal hizmetleri,
- Kütüphane, tiyatro, sinema gibi kültür hizmetleri,
- Bilişim, meslek edindirme kursları, kreş gibi eğitim hizmetleri,
- Park, bahçe, kent estetiği, çevre düzenlemeleri ile katı atık gibi çevre kirlenmesinin önlenmesine yönelik hizmetleri,
- Başboş ve sahipsiz hayvanlara yönelik hizmetleri,
- Trafik, itfaiye, arama-kurtarma gibi denetim ve acil yardım hizmetleri,
- Tüm yaş gruplarını içine alan her türlü spor hizmetleri,
- Tarihi, kültürel mirasın ve tabiat varlıklarının yaşatılarak korunması hizmetleri yapmak üzere gönüllü çalıştırabilir.

Gönüllü katılım yönetmeliği gereğince, kurum gönüllülere “gönüllü kimlik kartı” verebilmekte, gönüllülerin uyumu için çalışma yapmakta ve eğitim verebilmekte, bu kapsamda gönüllüler tarafından yapılacak hizmetleri planlayıp sonuçlarını takip etmek, eğitimlerini yürütmek ve gerekli kayıtları tutmak üzere bir birim oluşturabilmekte veya ilgili birimlerden birine görev verebilmektedir. Belediyeler bu yönetmeliğe aykırı olmamak kaydıyla uygulamaya yönergesi çıkarabilmektedir.

Belediye Kanunu'nun 77. Maddesi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği etkili bir siyasal iletişim ve halkla ilişkiler ile birleştirilmesi durumunda, uygulandığı belediyede önemli ölçüde yönetim-halk kaynaşmasına ve bütünleşmesine yol açabilecektir.

Bu kapsamda öncelikle kurum içinde bir sekreteryaya birimi kurulması veya görevlendirilmesi

⁵ İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 25961, 09.10.2005.

ve uygulama yönergesi çıkarılması gerekir. Kamuoyu yoklamaları, halkla ilişkiler ve pilot uygulamalar doğrultusunda hangi alanlarda ve ne kapsamda belediye hizmetlerine gönüllü katılım sağlanacağı bu doğrultuda belirlenebilir.

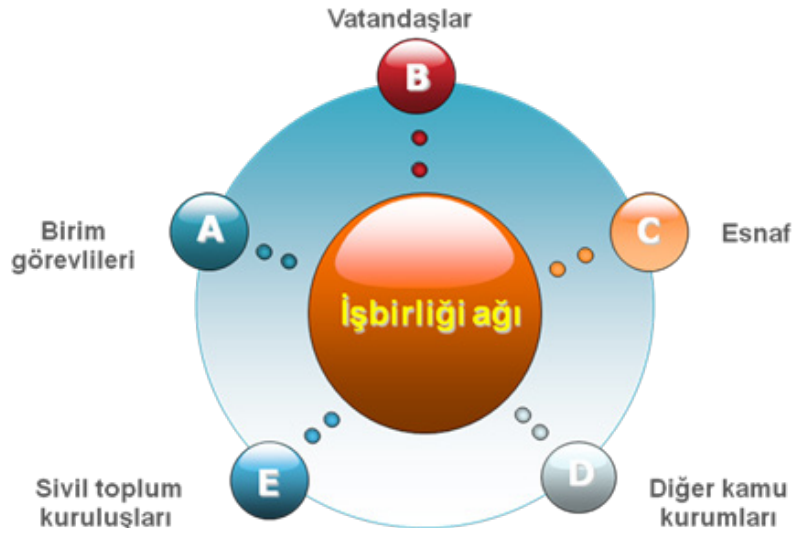
Belediye hizmetlerine gönüllü katılımın birbirini güçlendiren ikili bir işlevinin olduğu/olacağı dikkate alınmalıdır. Bunlardan biri, belediye hizmetlerinin çok daha etkili ve verimli hale gelmesi, birçok noktada gönüllü işgücünden dolayı çok düşük maliyetlerle (veya sıfır maliyetle) etkili sonuçlar alınmasıdır. İkincisi ve ilkinden çok daha önemlisi ise vatandaşların içinde yaşadıkları çevreye ve insanlara yönelik ilgi ve dayanışma duygularının artmasıdır. Bu yolla, insanlar yabancılaşmadan kurtulacaklar, değerli olduklarını hissedeceklerdir. Elde edilen sonuçlar kurumlara, siyasete ve topluma yönelik güven ve aidiyeti güçlendirecektir.

Etkili ve Sürdürülebilir Kampanyalar

Belediye teşkilatının savunmacı veya tepkisel halkla ilişkiler yerine proaktif uygulamaları esas alması başarıyı büyük ölçüde artırır.

Bu kapsamda aşağıdaki hususları da dikkate alacak şekilde kurum içinde ve dışında bir iletişim ve işbirliği ağı oluşturulması yerinde olur:

- Kurum içi çalışanlar arasında ilişkilerin artırılması;

Şekil 3: Kurum İçi ve Dışı Aktörlerle İşbirliği Ağı Kurulması

- Sorunlara çözüm üretilmesi için düzenli toplantılarının gerçekleştirilmesi;
- Vatandaşların belediye teşkilatının görev ve yetkileri konusunda bilgilendirilmesi ve vatandaşlarla işbirliğinin artırılması;
- Doğrudan muhataplarla, örneğin esnafla işbirliğinin artırılması;
- Belediyenin ilişkili olduğu birim ve kurumlarla işbirliğinin artırılması;
- Belediyenin sivil toplum örgütleriyle işbirliğinin artırılması.

Belediye hizmetlerine gönüllü katılım kapsamında kampanyalar düzenlenmesi önemli bir adımdır. Bu kampanyaların başarılı olabilmesi için tanıma amaçlı çalışmaların yapılması gerekir. Anketler, görüşmeler, toplantılar yoluyla halkın belediyeden beklentileri, halkın sorunlara yaklaşımı ve önerileri, halkın belediye birimlerine yapabileceği katkıların ve katkı

yollarının belirlenmesi, halkla, sivil toplum örgütleriyle, ilgili birim ve kurumlarla işbirliği yöntemleri üzerinde çalışılması etkili olacaktır.

Tüm bu çalışmaların sonucunda etkili ve sürdürülebilir kampanyalar düzenlenmesi gündeme gelebilir. Bu kampanyalar aşağıdaki gibi konuları kapsayabilir:

- Kent estetiğine yönelik kampanyalar,
- Spor etkinliklerine yönelik kampanyalar,
- Sanatsal etkinliklere yönelik kampanyalar,
- Temizlik konusunda kampanyalar,
- Yoksulluk ve dilencilik konusunda kampanyalar,
- Huzur ve düzen konusunda kampanyalar,
- Gıda güvenliği konusunda kampanyalar,
- Hastalıklar ve hastalar için kampanyalar,
- Yaşlılar ve engelliler için kampanyalar,
- Eğitim için kampanyalar,
- Hayvanlar ve hayvan sağlığı konusunda kampanyalar,
- Çevre ve ağaçlandırma kampanyaları,
- Görüntü ve tabela kirliliğine karşı kampanyalar,
- Sigara ve alkole karşı kampanyalar,
- İşsizliğe karşı kampanyalar,
- Sokak çocuklarına sahip çıkmak için kampanyalar,
- Suç ve uyuşturucu ile mücadele için kampanyalar,
- vd.

Kampanyaların yeri, zamanı, kapsamı, süresi, muhatapları ve katkıda bulunacak tarafları ne ölçüde ayrıntılı olarak değerlendirilirse, o derece başarılı sonuçlar elde edilebilir. Bunun dışında, kampanyaların yönetimler tarafından tek taraflı olarak değil, daha ziyade ilgili ve gönüllülerle birlikte kararlaştırılması ve uygulanması büyük önemi haizdir.

Vatandaş Odaklı Katılımcı Yönetimin Hazırlık, Uygulama ve Değerlendirme Aşamaları

Vatandaş odaklı katılımcı bir yönetim için bir dizi hazırlık çalışmasının yapılması ve her bir programın ayrıntılı olarak planlanması gerekir⁶. Aksi takdirde, başlangıçta ortaya konan amaç ile varılan sonuç arasında ciddi sapmalar ve kırılmalar gerçekleşir. Her bir aşama olabildiğince ayrıntılı, sade ve anlaşılır bir dil kullanılarak tespit edilmeli ve gerçekleştirenler veya çıktılar sürekli kontrol edilerek süreçte gerekli iyileştirmeler yapılmalıdır.

1. Hazırlık aşamasında yapılabilecek çalışmalar:

- Gönüllüler koordinasyon birimi oluşturulması: Belediye bünyesinde sosyal ilişkileri ve iletişim yönü güçlü, uyumlu, organizasyon oluşturma bilgi ve yeteneği bulunan kişi veya kişilerden bir gönüllüler koordinasyon biriminin oluşturulması, personel sıkıntısı yaşanıyorsa, bir veya daha kişiye ek görev ve sorumluluk olarak verilmesi, gerekirse gönüllüleri koordine etmek üzere yine gönüllülerden katkı alınması. Böyle bir görev ve sorumluluğun insanları teşvik bakımından da çok etkili sonuçlar doğuracağı dikkate

⁶ Kanada'da yerel yönetimlere katılım konusunda hazırlanan bir kılavuz için bkz., Michel Frojmovic, Brent Elliott, Louis-Martin Levac, *Local Government Participatory Practices Manual*, 4. Baskı, Ottawa, Ontario: International Centre for Municipal Development, 2007.

- alınmalıdır.
- Belediye işlem çevresindeki gönüllülerin belirlenmesi: Gönüllüler kimlerden oluşmaktadır? İlköğretim, orta öğretim ve üniversite öğrencileri, gençler, kadınlar, yaşlılar, farklı meslek gruplarından insanlar, işçiler, memurlar, öğretmenler, avukatlar, doktorlar, veterinerler, polisler, çiftçiler, sanatçılar, esnaflar, gazeteciler, şairler, iş adamları ve diğer hemşehriler kimlerdir?
 - Yönetmeliğin 8. Maddesi gereğince, belediye ile işbirliği ve ortak çalışma yapabilecek kurumların tespit edilmesi: Kamu kurum ve kuruluşları, kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları, dernekler, vakıflar, meslek odaları ve diğer yerel yönetim birimleri nelerdir?
 - Gönüllü katılımına uygun iş, hizmet, ihtiyaç ve çalışma alanlarının belirlenmesi: Belediyenin, halkın farklı kesimlerinin ve diğer kurumların ihtiyaçları, talepleri nelerdir? Bu ihtiyaç ve taleplerin karşılanmasına kimler nasıl katkı sağlayabilir?
 - Belediyenin sunabileceği imkânların belirlenmesi: Belediye, vatandaşın ihtiyaç ve taleplerinin karşılanması hususunda vatandaşları gönüllü olarak hizmet sunumuna nasıl dâhil edebilir? Bu konuda belediye nasıl bir katalizör işlevi görebilir? Belediyenin bu husustaki maddi ve manevi imkânları nelerdir?
 - Belediye ile diğer kamu kurumları, sivil toplum örgütleri, üniversiteler, odalar, dernekler ve vakıflar arasında işbirliği ve ortak çalışma protokollerinin hazırlanması: Bunun için öncelik sıralamasının yapılması ve protokol sürecinin tanımlanması gerekir.
 - Gönüllü katılıma yönelik uygulama yönergelerinin hazırlanması: Çalışma alanları ve esaslarına dair ayrıntılar ne olmalıdır? Süreçler nasıl işlemelidir? Denetim, ölçme ve değerlendirmeler nasıl yapılmalıdır? Görev ve sorumluluklar nasıl düzenlenmelidir?
 - Gönüllü katılımına yönelik temel projelerin halka duyurulması ve davet: Uygun araç ve gereçler tespit edilmeli, kanaat önderlerinden yararlanılmalı, bu hususta yardımcı olacak gönüllüler belirlenmeli ve sürecin tüm aşamalarına dair halka şeffaf bir süreç içinde yeterli bilgi sunulabilmelidir.
 - Gönüllü kayıtlarının alınması: Bu süreçte gönüllüler için görev ve yaka kartları, duruma göre giysiler, şapkalar, gerek duyulan araç ve gereçler de hazırlanmış olmalıdır.
2. Gönüllülerin adaptasyonu aşamasında, gönüllülerle birlikte yapılacak çalışmalar:
- Gönüllüler arasında işbölümü ve çalışma gruplarının oluşturulması: Gönüllüler arasında iş ve rol dağılımlarının nasıl olacağı ve işleyeceği, yanlış anlamalara yol açmamak ve etkili sonuçlar almak bakımından açık biçimde belirlenmelidir.
 - Gönüllü çalışma takvim ve planlarının yapılması: Yapılacak işin mahiyetine göre her bir aşama ayrıntılı bir şekilde planlanmalıdır.
 - Gönüllülere yönelik eğitim ve desteklerin somutlaştırılması: kimlik, ulaşım, giysi, kullanılacak diğer materyaller, çalışma ve toplantı alanları başta olmak üzere gönüllülerin motivasyonuna ve hazırlanmasına katkı sağlayacak araç, gereç ve ortamların gözden geçirilmesi gerekir.
3. Uygulama ve değerlendirme aşamasında yapılacak çalışmalar:
- Gönüllüler koordinasyon biriminin çalışmaları: Katılımcı yönetimin başarısı bakımından hayati önemi haizdir.
 - Kurum içi memnuniyet anketleri yapılması: Kamuoyunun memnuniyeti ile kurum içinde çalışanların memnuniyeti arasında doğrusal bir ilişki bulunmaktadır. Çalışanların kendilerini mutlu hissetmediği bir yerde, gönüllük sisteminin de işlemesi mümkün

değildir. Bunun için çalışanların görüş ve önerileri de yoğun olarak dikkate alınmalıdır. Çalışanların en az gönüllü çalışanlar kadar istekli olması gerekir.

- Gönüllülerin çalışmalarını ölçmek ve değerlendirmek: Bu amaçla koordinasyon birimi içinde gönüllülerden yararlanılabilir.
- Kamuoyu yoklamaları: Bunun için gönüllülerden yararlanılabileceği gibi profesyonel destek de alınabilir.
- Gönüllü etkinliklerinin yerel ve ulusal düzeyde tanıtımı: Basın ile ilişkilerin kurulmasında, yapılan işlerin kamuoyuna sunulmasında, gönüllülerin kayda değer katkısının olacağı göz önünde bulundurulmalıdır. Bu, vatandaş odaklı katılımcı yönetimin etkisini hem ölçmek hem de artırmak için önemlidir.

Sonuç

Vatandaş odaklı katılımcı bir yönetimin tesis edilmesi ve başarılı biçimde uygulanabilmesi için yönetim anlayışının, tarzının önemi büyüktür. Karizmatik liderliğin veya geleneksel patrimonial yönetim tarzının benimsendiği bir yönetimde katılımcı yönetimden söz etmek güçtür. Katılımcı yönetim için her şeyden önce katılımcı, demokratik bir liderlik tipine ve yönetim tarzına ihtiyaç duyulur.

Belediye hizmetlerine katılım, vatandaşlara bir amaç sağlamış olur. Böylece, söz konusu yerleşim birimindeki insanlar arasında dayanışma gelişir. Bunun sayılamayacak ölçüde yararlı sonuçlarının olduğu söylenmelidir. Toplumdaki çatışmalar ve çekişmeler ortadan kalkar. Her türlü suç azalır. İnsanların çalışma alanlarında ve koşullarında nitelikli bir değişim gerçekleşebilir. Bir arada, mutlu yaşanacak bir ortam katılımcı yönetim yoluyla birlikte inşa edilebilir.

Belediye kanununun 77. Maddesinde belirtildiği gibi, gönüllü katılımı aynı zamanda hizmetlerde etkinlik, tasarruf ve verimliliği artırır. Bu yolla elde edilen maddi ve manevi kaynaklar yeniden sistemin içine aktararak en geniş anlamda beldedeki insanların ihtiyaçlarını karşılamak üzere yeniden hizmete dönüştürülebilir.

Dolayısıyla gönüllü katılımcılığı esas alan bir yönetimde yöneticiler, çalışanlar ve tüm hemşehriler arasındaki ilişkiler güçlenir; yöneten-yönetilen arasında daha fazla uyum ve bütünlüşme gerçekleşir; böylece demokratik, katılımcı bir kültür ve anlayış bu yolla toplumun geniş kesimlerine yayılır.

Kaynaklar

5393 Sayılı Belediye Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 25874, 13.07.2005.

Aydede, Ceyda, *Teorik ve Uygulamalı Halkla İlişkiler Kampanyaları*, Ankara: MediaCat Yay., 2001.

Bağçe, H. Emre, "Rousseau'da Toplum Sözleşmesi, Siyasal Meşruiyet ve Katılımcı Demokrasi", *1. Uluslararası Müzakereci Demokrasi Sempozyumu Bildiri Kitabı*, 15-16 Nisan 2009, İstanbul: 2010, 106-117.

Bağçe, H. Emre, "Siyaset ve Demokrasi Üzerine Eleştirel Bir Değerlendirme", *Amme İdaresi Dergisi*, 40/4, 2007, 1-19.

Barber, Benjamin, *Güçlü Demokrasi: Yeni Bir Çağ için Katılımcı Siyaset*, çev. M. Beşikçi, İstanbul: Ayrıntı Yay., 1995.

Bıçakçı, İlker, *İletişim ve Halkla İlişkiler*, Ankara: MediaCat Yay., 2003.

- Biber, Ayhan, *Halkla İlişkilerde Temel Kavramlar*, Ankara: Nobel Yay., 2003.
- Bülbül, Rıdvan, *Halkla İlişkiler ve Tanıtım*, Ankara: Nobel Yay., 2000.
- Cutlip, Scott M.; Center, Allen H.; Broom, Glen M., *Effective Public Relations*, 9. Baskı, Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall International, 2006.
- Çamdereli, Mete, *Ana Çizgileriyle Halkla İlişkiler*, Konya: Çizgi Yay., 2000.
- Eraslan Yayınoglu, Pınar, *Yerel Yönetimlerde Halkla İlişkiler*, 2. Baskı, İstanbul: Birsen Yay., 2007.
- Franklin, Bob; Hogan, Mike; Langley, Quentin; Mosdell, Nick; Pill, Elliot, *Key Concepts in Public Relations*, Sage, 2009.
- Frojmovic, Michel; Elliott, Brent; Levac, Louis-Martin, *Local Government Participatory Practices Manual*, 4. Baskı, Ottawa, Ontario: International Centre for Municipal Development, 2007.
- Gordon, Averill Elizabeth, *Public Relations*, Oxford: Oxford University Press, 2011.
- Grunig, James E.; Hunt, Todd, *Managing Public Relations*, 6. Baskı, Orlando, FL: Harcourt Brace Jovanovich, 1984.
- Guth, David W.; Marsh, Charles, *Public Relations: A Value Driven Approach*, 5. Baskı, Boston: Allyn, Bacon, 2011.
- Gürdal, Sahavet, *Halkla İlişkiler ve Yerel Yönetimlerde Uygulamalar*, İstanbul: RGA Yönetim Danışmanlık, 1997.
- Halkla İlişkiler Sempozyumu-87 Bildiri Kitabı*, Ankara: Ankara Üniversitesi BYYO ve TODAİE Yay., 1988.
- Işık, Metin; Akdağ, Mustafa, *Dünden Bugüne Halkla İlişkiler*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2009.
- İl Özel İdaresi ve Belediye Hizmetlerine Gönüllü Katılım Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 25961, 09.10.2005.
- İşçi, Metin, *Halkla İlişkiler*, İstanbul: Der Yay., 2002.
- Kazancı, Metin, *Kamuda ve Özel Kesimde Halkla İlişkiler*, Ankara: Turhan Kitabevi, 2002.
- Kent Konseyi Yönetmeliği, *T.C. Resmi Gazete*, 26313, 08.10.2006.
- Norris, James S., *Public Relations*, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1984.
- Okay, Ayla; Okay, Aydemir, *Halkla İlişkiler: Kavram, Strateji ve Uygulamalar*, İstanbul: Der Yay., 2001.
- Oktay, Mahmut, *Politikada Halkla İlişkiler*, İstanbul: Derin Yay., 1996.
- Özüpek, M. Nejat, *Belediyelerde Halkla İlişkiler*, Konya: Eğitim Kitabevi, 2013.
- Peltekoğlu-Balta, Filiz, *Halkla İlişkiler Nedir?*, 2. Baskı, İstanbul: Beta yay., 2001.
- Seitel, Fraser P., *The Practice of Public Relations*, 10. Baskı, Upper Saddle River, NJ: Pearson Prentice Hall, 2007.
- Tortop, Nuri, *Halkla İlişkiler*, Ankara: Emel Matbaası, 1973.
- Türk Belediyeciler Derneği ve Konrad Adenaur Vakfı, *Yerel Yönetimler ve İletişim*, Ankara: Erk Yay., 1993.
- Watson, Tom; Noble, Paul, *Evaluating Public Relations: A Best Practice Guide to Public Relations Planning, Research and Evaluation*, London, Philadelphia: Kogan Page, 2007.
- Wilcox, Dennis L.; Cameron, Glen T., *Public Relations: Strategies and Tactics*, 10. Baskı, Edinburgh: Pearson, 2014.
- Yücel Ertekin, *Halkla İlişkiler*, 2. Baskı, Ankara: TODAİE Yay., 1986.

Public Relations and Citizen Oriented Participatory Local Government

H. EMRE BAĞÇE

Abstract: *This article elaborates on how the relations between those who govern and governed can be strengthened and how a citizen oriented participatory local government can be accomplished in Turkey. In this context, it is discussed that while city councils would have a limited impact on the integration between local government and citizens, the voluntary participation of citizens to the local services could yield more effective consequences. The study also considers some of the steps that contribute to the preparation, implementation and evaluation of participatory practices in local governments and municipalities.*

Keywords: *Local governments, public relations, participation, democracy, Turkey*

Kamu Yönetiminde Etik: Tartışma ve Birkaç Örnek

FATİH DEMİR*

“Sürekli kaçmak isterler
Dışarıdaki ve içerideki karanlıktan
Hiç kimsenin iyi olması gerekmeyecek kadar
mükemmel sistemleri hayal ederek”
T.S.Eliot

Özet: Kamu görevlileri karşılaştıkları “zor tercih” gerektiren durumlarda nasıl davranmaktadırlar? Belirli bir eylemde bulunma ya da bulunmama kararını verirken başvurdukları temel referans nedir? Bu referans hangi kaynaktan devşirilmekte, kimler tarafından geliştirilmektedir? Bu referansları geliştirenlerin bu konudaki otoriteleri nasıl bir iktidara istinat etmektedir? Makalede bu gibi sorularla ilgili tartışmalara (cevaplara değil) kısaca işaret edilmekte ve kamu yönetiminde etikle ilgili birkaç örnek olaya değinilmektedir. Kamuda karar alma süreçlerinde etik konusunda bazı görüşlere yer verilmekte, bu arada bazı etik kodlarından da bahsedilmektedir. Çalışmanın eklerinde ABD ve İngiltere’den tarihe mal olmuş etik kod metinleri verilmektedir.

Anahtar kelimeler: Kamuda etik, kamu hizmeti, nepotizm, etik kod

Giriş

ABD’de 1000 yönetici üzerinde Wall Street Journal gazetesi tarafından 1988 yılında bir anket çalışması uygulanmıştı. Ankette yöneticilerden herhangi bir etik problemle karşılaşıldığında en güvenilir makam/kişiyi belirtmeleri istenmişti. Ankete katılanların% 44’ü “kendim” cevabını işaretledi (Cox, 2005, s. 122). 1993 yılında uygulanan bir başka ankette ise “insanların doğru ve yanlış hakkında kendi kararlarını kendileri vermeleri gerekir; her durumda uygulanacak kesin veya mutlak kurallar ve standartlar yoktur” yargısına %70’ten fazla katılımcı “kesinlikle” veya “nispeten” katıldıklarını ifade ettiler (Barna Araştırma Grubu, 1993). Bu örnekler, insanların etik konusunda kendi düşünceleri ve tatbikatlarına güvenme eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bireylerin bu şekilde tek bir “doğru” veya “ahlaki” tanımına tabi olmayıp kendi kriterlerine istinat etmeleri, liberal ve bireyci bir bakış açısından olumlu karşılanabilir; hatta bir nevi modernite eleştirisi olarak bile görülebilir. James Bowman (2003), Aristo’nun “erdemlerin ahlaki” nosyonu ile ilgili olarak şunları yazmaktadır:

“iyilik, iyi olanı yapmaya yönelik içten gelen saiklerin bir sonucudur; ahlaki kuralların vazettiği müeyyidelerin veya beklenen şekilde davranıldığında elde edilecek ödüllerin sonucu değildir. Bir sorunun formülasyonu hiçbir zaman sadece teknik

* Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Bölümü

bir prosedürden ibaret olamaz... İnsanlar inançları, hassasiyetleri, ve deneyimlerine dayanarak muhakeme yaparlar; ve konu etikle ilgili olduğunda bunların önceden kestirilmesini sağlayan kurallar mevcut değildir.”

Pek çok insan için, etik denince akla moral tercihler bağlamında tanımlanan doğru ve yanlış davranışlar gelir. “İyi yaşam” nosyonu da bu çerçevenin içinde bir yerlerde mutlaka saklıdır. Antik Yunan filozofları için, ki Aristo da bunlara dahildir, etik “iyi yaşam” anlamına gelir; yani yaşamaya değer ve insanı tatmin eden bir yaşam. O halde etik, iyi işler yapma ve iyi yaşam sürmenin teorisi ve/veya kuralları olarak düşünülebilir (Lynch ve Lynch, 2009, s. 6).

Bu önermelere katılmamak kolay değildir; ne var ki kamu yönetimi ve idarenin hesap verebilirliği gibi hususlar göz önünde bulundurulduğunda, hukuki ve kurumsal temellere dayanan etik ilkeler ve kıstasların kamu hizmetinin bütünlüğünün sağlanması açısından önemini inkar etmek de bir o kadar zordur. Makalenin devamında bu ikilem çerçevesinde bazı değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Kamuda Etik Davranış Kuralları

Kurallar ve kodların oluşturulması, çeşitli amaçlara hizmet etmektedir. Bazı kural ve kodlar kamu görevlilerinden beklenen asgari standartları ortaya koymak amacıyla hazırlanırlar. Bunlar genellikle kanun veya diğer düzenlemeler şeklinde formülize edilirler. Bu kuralların ihlal edilmesi neticesinde yaptırımlar uygulanır. Rüşvet, ihtilas, irtikap, zimmet gibi bazı ihlaller ceza kanunu kapsamına girer ve hapis cezasıyla müeyyidelendirilebilirler, bazıları ise idari amirlerin vereceği disiplin cezalarını gerektirebilir. Bu gibi kurallar ve yaptırımlar bazı yazarlar tarafından eleştirilmektedir. Buna göre bu gibi kurallar en kötü davranış türleri için caydırıcı olmaktan başka bir işe yaramaz; bununla beraber, kurallarda açıkça belirtilmeyen diğer birçok “kötü” davranış için ise teşvik edicidirler; nitekim bu gibi kodlarda her türlü muhtemel “kötü” davranışın öngörülerek yasaklanması ve caydırılması mümkün olamaz. O halde bir etik kodunun amacı, kamu görevlileri için “asgari” davranışları tanımlamak olmamalıdır; etik kodları, bunun yerine, en âli ve yüksek davranış biçimlerine odaklanmalıdır (Lewis ve Gilman, 2005, s. 191).

Zimmerman’a göre etik kodları üç genel fakat gerçekçi amaç çerçevesinde oluşturulurlar: (1) Yüksek davranış standartlarını teşvik etmek, (2) kamunun güvenini artırmak ve (3) karar verme süreçlerinde yardımcı olmak (1976). Ancak bu farklı amaçlar, farklı modellerin oluşturulmasına yol açmaktadır. Kanun şeklinde vazedilen kodlar, ihlaller için yasal cezalar, etik davranış için ise korumalar sağlamakta, resmi güç ve yetki, kamu otoritesi ve idari takdir yetkisinin suistimal edilmesi gibi tehlikelere karşı etkin sınırlamalar getirmektedir/getirmelidir. İdari standartlar ve prosedürler, karar verme ve uygulama makamında olan kişilere günlük realitelere bağlı operasyonel bir çerçeve sağlamaktadır (Bowman, 1981, s. 61). Bowman’a göre bu gibi kodlar olmasa, kamu görevlileri kendi kurumlarının standartlarının ne olduğu hakkında tahminlerde bulunmak zorunda kalırlardı; bunun ne kadar abes olacağı izahtan varestedir.

Dolayısıyla, açıkça ifade edilmiş etik standartlar, hesap verebilirliğin olmazsa olmaz bir parçasıdır, çünkü kamu görevlilerinin hangi kıstaslara göre hesap vereceğini ortaya koyarlar. Bu ise siyasilerin ve amirlerin kamu görevlileri üzerinde baskı kurmasına karşı da bir nevi emniyet supabı görevi görür, çünkü hiçbir amir veya siyasi, kamu görevlisinden etik kodlarda belirtilen çerçevenin dışına çıkmasını isteyemez. Böyle bir özdenetimin ve siyasi baskıdan azadeliğin sonucu olarak yolsuzlukların azalması beklenir.

Judith Lichtenberg (1996, s. 13–27), kod şeklinde ifade edilmiş etik standartların hem davranışlar hem de karar verme aşamasında etkili olduğunu savunmaktadır:

- Etik kodları, kısmen eylemlerine bir bilinç aşılıyarak, kısmen de uygunsuz davranışlara müeyyideler öngörerek, insanların belli şekillerde davranması olasılığını artırabilir.
- Ayrıca, bir etik kodun varlığı, hiçbir zaman belli bir biçimde eylemde bulunmak için kesin, aksi ispat edilemeyen sebepler teşkil etmez. Aynı hukuk alanında olduğu gibi, olsa olsa belli bir eylemde bulunmak için güçlü bir zahiri sebep sunar, ancak bu sebep, bilinçli itirazlar ile her zaman aksi ispat edilebilir bir sebeptir. Bu akıl yürütmeye göre değeri kendinden menkul etik zorunluluklar yoktur.
- Etik kodları da, aynı kanunlar gibi, herhangi bir grubun bazı ahlaki standartlara bağlılığını ifade etmesi işlevini de yerine getirebilir (Lewis-Gilman, 2005, s. 192).

Peki, bu gibi etik kodlar ve kurallar kamu görevlilerinin etik davranmasını gerçekten sağlayabiliyor mu? “Hiçbir etik kod, standart veya kural, kötü niyetli sahtekârları kanunlara uyan kamu görevlileri haline getiremez” diyen Lewis-Gilman haksız mıdır? Makalenin başında yer alan T. S. Eliot’un *Kayadan Korolar* adlı kitabında VI. bölümdeki 021-023. satırlar bu önerme açısından anlamlıdır:

“Sürekli kaçmak isterler
Dışarıdaki ve içerideki karanlıktan
Hiç kimsenin iyi olması gerekmeyecek kadar mükemmel sistemleri hayal ederek”
(Lewis-Gilman, 2005, s. 193).

“Etik kodlar, etik düşünme yerine itaati getirmekte, mantık yürütmenin yerine kuralları koymaktadır” (Lewis-Gilman, 2005, s. 186) önermesinin bu çerçevede yorumlanması mümkündür.

Avrupa İyi İdari Davranış Kuralları: 2001 (The European Code of Good Administrative Behavior)

“Avrupa İyi İdari Davranış Kuralları” başlığını taşıyan kurallar bütünü, 2000 yılında yapılan Nice zirvesinde ilan edilen Avrupa Birliği Temel Haklar Şartı’nda belirtilen “iyi yönetilme” hakkının uygulamada ne anlam ifade ettiğini daha ayrıntılı şekilde açıklamak amacıyla, Avrupa Ombudsmanı tarafından yayınlanmıştır. İyi İdari Davranış Kuralları, yirmi yedi maddeden oluşur. Bu maddelerde kamu yöneticileri ve memurların davranışlarında ayrımcılık yapılmaması (md. 5), orantısallık (md. 6), suistimal yapılmaması (md. 7), tarafsızlık ve bağımsızlık (md. 8), objektif olma (md. 9), adalet (md. 11), nezaket (md. 12), mektuplara vatandaşın yazdığı dilde cevap verilmesi (md. 13), alındı bildirim ve yetkili memurun kimlik bilgilerinin verilmesi (md. 14), konuyu kurumun yetkili birimine aktarma zorunluluğu (md. 15), vatandaşın savunma, dinlenme ve beyanda bulunma hakkı (md. 17), kararların gerekçelerinin bildirilmesi (md. 18), temyiz yollarının gösterilmesi (md. 19), kararın bildirilmesinde gözetilecek kurallar (örn. karar alınır alınmaz yazıyla bildirme, ilgili kişilerden önce başka taraflara kararın bildirilmemesi, md.20), bilgilerin korunması (md. 21), bilgi talepleri (md. 22), belgelere halkın erişim talepleri (md. 23), yeterli düzeyde kayıt tutulması (md. 24), Avrupa Ombudsmanına başvurma hakkı (md. 26) ile ilgili ilkeler belirlenmiştir. İyi İdari Davranış Kuralları, Avrupada kamu yönetiminin temel ilkeleri olarak görülen güvenilirlik ve öngörülebilirlik, açıklık ve şeffaflık, hesap verebilirlik, verimlilik ve etkenlik prensiplerini tamamlayıcı nitelik taşır (Demir, 2009, s. 52-53).

ABD'de Etik Kodları

ABD'de Etik Kaynak Merkezi'nin 2003 yılında yaptığı bir anket çalışmasına göre kamu görevlilerinin %90'ı yazılı etik kodlara göre çalıştıklarını belirtmektedir (Lewis ve Gilman, 2005, s. 190). ABD'de gerek federal, gerek eyalet, gerekse belediye düzeyinde etik kurallar mevcut olmakla beraber, uygulanabilirlikleri birbirinden çok farklıdır. Bazı kodlar hem yasama, hem yürütme hem de yargıyı bağlamaktadır; bazıları sadece yürütme ile ilgilidir. Bazıları sadece kamu görevlilerini bağlarken, bazıları ise kısmi zamanlı çalışanlar veya yine kamu kurumları bünyesinde çalışıp da devlet memuru statüsünde olmayanları da kapsamaktadır.

Hükümet Etik Yasaları Konseyi (COGEL) her yıl bütün eyaletlerde yürürlükte olan etik kodlarının bir katalogunu hazırlamaktadır. COGEL yönetmeliğine göre "yönetimde etik" şunları kapsamaktadır:

- Kamu görevlileri ve çalışanlarının, ayrıca seçimle veya atamayla işgal edilen kamu görevlerine aday olanların mali bilgilerinin ifşa edilmesi,
- Kamu görevlileri ve çalışanları için eylem standartları,
- Siyasi kampanya faaliyetleri ve seçimlerin ifşa edilmesi, yürütülmesi, finansmanı ve düzenlenmesi,
- Lobicilik faaliyetlerinin ifşa edilmesi, yürütülmesi ve düzenlenmesi,
- Halk toplantıları ve kayıtlar,
- Yargı işleri (<http://www.cogel.org/about>).

Görüldüğü gibi, devletin her üç erki de COGEL'in "yönetimde etik" nosyonu kapsamında içinde telakki edilmiştir.

Başkan Kennedy, ilk defa federal düzeyde çıkar çatışması yönetmeliği hazırlanmasını önermiş ve 27 Nisan 1961 tarihinde Kongre'ye gönderdiği mesajda etik kodların artıları ve eksilerini ortaya koymuştur.¹ Bu mesajdan birkaç gün sonra 5 Mayıs 1961 tarihinde 10939 sayılı "Hükümet Görevlilerine Etik Standartlar için Bir Rehber Sağlamak" hakkında başkanlık kararını imzalamıştır. Aşağıda söz konusu mesajdan bazı bölümler alıntılanmıştır:

"Hükümetteki etik problemlere nihai cevap iyi bir etik ortamda dürüst insanların yönetimidir. Hiçbir tüzük veya düzenleme ağı, ne kadar komplike şekilde düşünülmüş olursa olsun, bir insanın dürüstlüğüne veya kamu yararına kendini adanmışlığına yönelmiş sayısız muhtemel meydan okuma ile başa çıkabilmeyi umut edemez... Bununla beraber, resmi düzenleme gereklidir – politika için açık ilkeler ortaya koyacak, rüşvet alma ve çifte standardı cezalandıracak ve kamusal işlerin yürütülmesi için genel bir etik ton oluşturacak bir düzenleme."

"Ceza yasaları ve başkanlık kararları, ne kadar dikkatle düşünülse ve titizlikle hazırlansa da, etik davranış veya çıkar çatışmaları ile ilgili bütün problemleri etkin şekilde ele almaları beklenemez. Sorunlar sınırsız varyasyonlarla ortaya çıkarlar. Genellikle ustalık gerektiren ve zor kararlarla ilgilidirler... Ve en iyi düzenleme veya yönetmelikler bile gayretle ve zekice uygulanmadıkları takdirde amaçlarına ulaşamayacaklardır."

¹ Mesajın tam metni <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=8092> adresinde yer almaktadır. Bu web sayfası, Santa Barbara kentindeki University of California'da öğretim üyesi olan John T. Woolley and Gerhard Peters'in ortak bir çalışması olan Amerikan Başkanları Projesi kapsamında 1999 yılında oluşturulmuştur.

Kamuda Karar Alma Süreçleri İçin Etik

Erakovich ve Wyman (2009), karar alma süreçlerinde etiğin rolünü ele aldıkları çalışmalarında “etik iklimi” kavramı etrafındaki tartışmalara değinirler. Buna göre bir kurumun etik iklimi, kurum üyelerinin etik davranış ve kararlarını yönlendiren paylaşılan davranışlar olarak tanımlanabilir (Agarwal ve Malloy, 1999). Bu gibi paylaşılan uygulamalar gözlemle-
nebilme özelliğine sahiptir ve kamu görevlilerinin karar verme süreçlerinde etkili olurlar. Örgütsel etik iklimler ile ilgili bir tipoloji geliştiren Victor ve Cullen (1987) bu iklimlerin örgütte nelerin olup bittiğiyle ilgili temel ayrıştırmalar yapabildiğini ileri sürmektedirler. Bu tipolojiye göre etik belirleyiciler ve etik analiz, bir örgütün etik iklimini oluşturmak için kullanılan temel kriterlerdir. Onlara göre örgütsel etik iklimler çeşitli boyutlar veya kriter düzeyleri etrafında gelişirler. Kohlberg (1984) bu boyutlar ve kriterle ilgili bir ahlak teorisi geliştirmiştir. Ona göre bireysel gelişim, bireyci bir yaklaşımdan başlayarak çok aşamalı bir süreç takip eder ve daha geniş bir evrensel haklar ve hatta bütün olarak insanlık hakkında bir ahlaki görüşe doğru evrilir (Erakovich ve Wyman, 2009, s. 81).

Örgütsel ahlaki iklimlerin türleri, ortaya çıkan etik çatışmaların şeklini ve bunların çözümlenmesi için tatbik edilen süreçleri etkileyebilir. Etik belirleyiciler ve etik analizin seviyesi, bireyden başlayarak en geniş toplumsal sistemlere kadar değişiklik gösterebilir. Metron da yerel ve kozmopolitan roller ile rol tanımının dâhili ve harici kaynakları arasında bir ayırım yapmaktadır (Merton, 1968). Etik iklim, kısaca, “etik açıdan neyin doğru olduğu ve etik çatışmaların nasıl çözümleneceği ile ilgili paylaşılan davranışlardır” (Victor ve Cullen, 1987, s. 52).

Resmi etik kodları etik karar verme için eylem standartları ve ilkeleri önermektedir; ancak başka bir yaklaşım ise söz konusu kodları normatif bir yaklaşımla hercümerç etmek ve örgütsel süreçler ve hedefleri destekleyen bir etik iklimi oluşturmayı savunmaktadır. Böyle bir stratejinin bileşenleri arasında aşağıdakiler sayılmaktadır (Erakovich ve Wyman, 2009, s. 89):

1. Çalışanlar için hesap verebilirlik mekanizmaları oluşturmak.
2. Örgüt içinde ve vatandaş grupları ile örgüt arasında güven tesis etmek.
3. Çalışanlar arasında katılımcı karar vermeyi teşvik etmek.
4. Ortaklıklar inşa eden destekleyici bir ortam geliştirmek.
5. Güven ve dürüstlüğü inşa etmek için kurum içinde bütünlüğü desteklemek.
6. Mevzuattaki sınırları aşmaksızın risk alma yoluyla yenilikleri desteklemek.

Nepotizm

Nepotizm yeni bir olgu değildir; tarihsel kökleri vardır. Nepotizmin tarihi evrimsel biyoloji, antropoloji, din, sosyoloji, psikoloji, siyaset bilimi, tarih, hukuk, iktisat gibi birçok bilim dalı tarafından incelenmiştir (Ciulla, 2005). İnsanların farklı ırk, din, dil, kabile ve ulus arka planları vardır ve bunların her biri farklı nepotizm uygulamaları meydana getirir. Abdalla vd. (1998) nepotizmin bütün dünyada yaygın şekilde görüldüğünü, ancak kalkınmakta olan ülkelerde daha belirgin ve kritik olduğunu belirtmektedir.

Nepotizm sözcüğünün kökeni Latince “nepot” sözcüğünden gelmektedir (Ford ve McLoughlin, 1986). Ciulla (2005) sözcüğün “erkek veya kadın aile üyesi” anlamına gelen İtalyanca “nipóte” sözcüğüyle de bağlantılı olduğunu ileri sürmüştür. Çok çeşitli şekillerde tanımlanan nepotizm için “kişinin çalıştığı kurumda akrabalarına istihdam sağlaması” (Ford ve McLau-

ghlin, 1986), veya “aynı departmandaki akrabalar ile beraber çalışmak veya onlar tarafından denetlenmek” (Abdalla vd., 1998)” denebilir. Webster’s Uluslararası Sözlüğü ise nepotizmi şöyle tanımlamaktadır: “Liyakatten ziyade ilişkilerinden ötürü kişinin yeğenlerine veya diğer akrabalarına karşı gösterdiği kayırmacılık”. Longman Çağdaş İngilizce sözcüğü ise nepotizmi, “kişinin, gücü veya makamı olduğu zaman, özellikle iş vermek suretiyle akrabalarını kayırması” olarak tanımlamaktadır (Araslı vd., 2006). White’a (2000) göre nepotizm “akrabalar için hak edilmeyen ödüller veya istihdam ya da diğer avantajlı durumlarda onlar lehine adil olmayan bir ayrımcılık” unsurlarını da içermektedir. Padgett ve Morris (2006) ise nepotizmi insan kaynakları yönetimi açısından ele almış ve “işe alma sürecinde, mevcut çalışanların akrabaları veya eşlerine yönelik bir kayırmacılık uygulaması” olarak tanımlamıştır. Ciulla (2005) ise bu tanımlara oldukça kritik bir boyut ekleyerek nepotizmi “ehliyetsiz akrabaların işe alınması” şeklinde değerlendirmiştir.

Araslı vd.’ye göre (2006) nepotizm “insanları yakın akrabalarına veya arkadaşlarına destek olmaya zorlayan sosyokültürel, ekonomik, eğitsel ve siyasi yapılar gibi diğer faktörlerin etkisiyle küçük toplumlarda daha yaygın görülmektedir. Vanhanen (1999), bu gibi yapıların demokratik olmayan toplumlarda görülme ihtimalinin daha yüksek olduğunu düşünmektedir.

Santer Komisyonu’nun İstifası

AB’de yasama organıyla yürütme organını birbirine düşürerek, birlik içinde siyasi krize yol açan skandalın nedeni yolsuzluklardı. AB Komisyonu’nun eğitim ve araştırma konularından sorumlu komiseri Edith Cresson ve Komisyon’un başkan yardımcısı, Akdeniz ülkelerinden sorumlu komiseri Manuel Marin’in görevlerini kötüye kullandıkları ve AB fonlarındaki paralarda usulsüzlük yaptıklarına dair iddialar parlamentonun olaya el atmasına neden oldu. Sonuçta Jacques Santer başkanlığındaki AB Komisyonu, Mart 1999’da görevinden topluca istifa etti. Bu bakımdan 15 Mart 1999, Avrupa Birliği, özellikle de Avrupa Komisyonu için önemli bir tarihtir. Bu tarihte Jacques Santer başkanlığındaki AB Komisyonu, görev süresinin dolmasına bir yıl varken toplu halde istifa etmiştir. Komisyon’un eğitim ve araştırma konularından sorumlu Edith Cresson’un özellikle personel politikalarında yolsuzluklara (nepotizme) bulaşmış olmasından dolayı parlamento tarafından istifasını istenmiş, ancak kendisi görevi bırakmaya yanaşmayınca Komisyon toplu halde istifa etmeyi tercih etmiştir. Bu olayı takiben 2001 yılının Temmuz ayında Komisyon’un yönetim üzerine Beyaz Kitap’ı yayınlamıştır (Demir, 2009, s. 49).

Sonuç

Bu makalede, kamu yönetiminde etik konusu hem genel ve teorik tartışmalar ışığında, hem de bazı örnekler etrafında ele alınmaya çalışılmıştır. Bu tartışmalar, örnekler ve kişisel deneyimler çerçevesinde yapılan değerlendirmeler sonucunda inanılmaktadır ki, kamu görevlilerinin büyük çoğunluğu kötü niyetli değildir ve kamu hizmetine ahlaki bir karakter kazandırmayı isterler. Aksini iddia etmek, yüzlerce ve binlerce çalışmanı olan yüzlerce ve binlerce kurumu, nihayetinde milyonlarca kamu görevlisini töhmet altında bırakmak anlamına gelirdi ve son derece karamsar bir dünya tablosu çizilmiş olurdu, çünkü hayatlarımızın her anında bu kamu görevlilerinin eylem ve davranışlarından etkilenmekteyiz. Dolayısıyla sorun kamu görevlilerinin etik bilincinden yoksun olmaları değildir. Kamu hizmetinin bazen belirsiz (örn. “kamu yararı” kavramının tanımlanamaması), bazen karmaşık (binlerce sayfadan oluşan mevzuat), bazen ise baskı altında olan (seçilmiş-atanmış ikilemleri) doğasından dolayı kamu görevlileri her gün yaptıkları yüzlerce idari eylem ve işlem içinde doğru olanın

ne olduğu konusunda tereddüt yaşayabilmektedir; sorunun özü buradadır. Doğru/ahlaki davranışın nasıl, kim tarafından, hangi kıstaslara göre tanımlanacağı noktasındadır.

Kaynaklar

- Abdalla, H. F., A. S. Maghrabi ve B. G. Raggad (1998). Assessing the perceptions of human resource managers toward nepotism: A cross-cultural study. *International Journal of Manpower*. 19(8): 554-570.
- Agarwal, J., ve D. C. Malloy (1999). Ethical Work Climate Dimensions in a Not-for-Profit: An Empirical Study. *Journal of Business Ethics*. 20: 1–14.
- Aldraehim, M. S., S. L. Edwards, J. A. Watson ve T. Chan (2012). Cultural impact on e-service use in Saudi Arabia: the role of nepotism. *International Journal for Infonomics*. 5(3/4): 655-662.
- Arasli, H., A. Bavik ve E. H. Ekiz (2006). The effects of nepotism on human resource management: The case of three, four and five star hotels in Northern Cyprus. *International Journal of Sociology and Social Policy*. 26(7/8): 295-308.
- Barna Research Group (1993). National adult survey: data provided by The Roper Center for Public Opinion Research: University of Connecticut, ABD.
- Bowman, J. S. (1981). The Management of Ethics: Codes of Conduct in Organizations. *Public Personnel Management Journal*. 10: 59–66.
- Bowman, J. S. (2003). Virtue Ethics. içinde J. Rabin (ed.), *Encyclopedia of Public Administration and Public Policy*. ABD: Taylor&Francis.
- Ciulla, J. B. (2005). *In praise of nepotism? Business Ethics Quarterly*. 15(1): 153-160.
- Demir, Fatih (2009), *Avrupa İdari Alanının Oluşumu ve Yansımaları*(Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Türkiye Örneği), Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sakarya.
- Erakovich, R. ve S. Wyman (2009). *Implications of Organizational Influence on Ethical Behavior: An Analysis of the Perceptions of Public Managers*. içinde Raymond W. Cox III (Ed.) *Ethics and Integrity in Public Administration: Concepts and Cases*. ABD&İngiltere: M.E.Sharpe.
- Ford, R, ve McLaughlin, F. (1986). Nepotism: Boon or bane. *Personnel Administrator*: 31(11): 78-89.
- Great Britain's Committee on Standards in Public Life*, Kuruluş: Ekim 1994 [<http://www.public-standards.gov.uk>].
- Kohlberg, L. (1984). *The Psychology of Morale Development: Moral Stages and Life Cycle*, Vol. 2. San Francisco, ABD: Harper & Row.
- Lewis, C. W. ve S. G. Gilman (2005). *The Ethics Challenge in Public Service: A Problem-Solving Guide*. San Fransisco, ABD: Jossey-Bass.
- Lichtenberg, J. (1996). *What are Codes of Ethics For?* içinde M. Coady ve S. Bloch (Ed.). *Codes of Ethics and the Professions*. Melbourne: Melbourne University Press.
- Lynch, C. E. ve T. D. Lynch (2009). *Democratic Morality: Back to the Future*, içinde Raymond W. Cox III (Ed.), *Ethics and Integrity in Public Administration: Concepts and Cases*. ABD&İngiltere: M.E.Sharpe.
- Merton, R.K. (1968). *Social Theory and Social Structure*. New York: Free Press.
- Padgett, M. Y. ve K. A. Morris (2005). Keeping it “all in the family:” does nepotism in the hiring process really benefit the beneficiary? *Journal of Leadership & Organizational*

Studies. 11(2): 34-45.

Vanhanen, T. (1999). Domestic ethnic conflict and ethnic nepotism: A comparative analysis. *Journal of Peace Research*. 36(1): 55-73.

Victor, B. ve J. B. Cullen. (1987). A Theory and Measure of Ethical Climate in Organizations. *Research in Corporate Social Performance and Policy*. 9: 51-71.

White, L. D. (1954). *The Jacksonians: A Study in Administrative History, 1829-1861*. New York: Macmillan.

White Jr, R. D. (2000). Consanguinity by degrees: Inconsistent efforts to restrict nepotism in State government. *State and Local Government Review*. 32: 108-120.

Zimmerman, J. S. (1976). Ethics in Local Government. *Management Information Service Report 8*. Washington, D.C.: International City Management Association.

Ek 1: ABD Posta Çalışanları İçin Etik Kodu, 1829

Posta Şefi General Amos Kendall tarafından yayınlanmıştır.

- I. Her bir görevli sabah saat 9'da odasında işe başlamak üzere hazır olacaktır ve öğleden sonra saat 3'e kadar kendini özenle kamu hizmetine adayacaktır.
- II. Her bir görevli kendisinden iş saatleri sırasında veya dışında istenebilecek herhangi bir görev için hazır bulunacaktır...
- III. Ofiste doğrudan görevle ilgili olanlar dışında hiçbir gazete veya kitap okunmayacak, ziyaretçiler veya bekleyenler ile ofisle olan işleri dışında herhangi bir konuda konuşulmayacaktır.
- IV. Kumar oynamak, sarhoşluk, düzensiz ve ahlak dışı davranışları görülen görevliler derhal işten uzaklaştırılacaktır.
- V. Herhangi bir görevlinin ofisle işi olan bir kişiden hediye veya bahşiş alması, ya da ailesinden birinin alması durumunda bu görevli derhal görevden uzaklaştırılacaktır.
- VI. Herhangi bir vatandaşın itibarını etkileyecek şekilde ofiste yürütülen herhangi bir soruşturmanın veya ofisle ilgili hususların ofis dışındaki bir kimseye Müfettişin izni olmadan açıklanması kesinlikle yasaktır.
- VII. Başka bir işle iştigal eden hiç kimse bu ofiste istihdam edilmeyecektir. Görevlilerin ailelerinin ihtiyacı olan ilgi ve alaka dışında tüm zamanları, düşünceleri ve enerjilerini kamu hizmetine hasretmeleri beklenir.
- VIII. Kamuya ait kırtasiye veya diğer malların kullanımında kesin iktisat gereklidir. Hiçbir görevli ofisteki devlete ait kâğıt, bobin veya başka bir eşyayı kendisi, ailesi veya arkadaşlarının kişisel kullanımı için alamaz.

Kaynak: White, 1954, s. 434-435; aktaran: Lewis ve Gilman, 2005, s. 186.

Ek 2: İngiltere - Kamu Yaşamının Yedi İlkesi, 2001

Komite, kamu hizmetinde uygulanması gerektiğine inandığı "Kamu Yaşamının Yedi İlkesi"-ni ortaya koymaktadır:

Diğerkamlık

Kamu görevlileri sadece kamu yararı bağlamında eylemde bulunacaktır. Kendiler, aileleri veya arkadaşlarının mali veya diğer çıkarları için eylemde bulunmayacaklardır.

Bütünlük

Kamu görevlileri, resmi görevlerindeki performanslarını etkileyecek şekilde, kendilerini başka kişiler veya kurumlar nezdinde mali veya başka yükümlülükler altına sokmayacaklardır.

Tarafsızlık

Kamu atamaları, sözleşmelerin yapılması veya bireylerin ödül veya diğer destekler için tavsiye edilmesi gibi kamusal işleri yerine getirirken, kamu görevlileri tercihlerini liyakatten yana kullanacaklardır.

Hesap verebilirlik

Kamu görevlileri, kamuyla ilgili karar ve eylemlerinden dolayı sorumludurlar ve kendilerini ofisleri için uygun olan denetimlere tabi kılmalıdır.

Açıklık

Kamu görevlileri tüm kararları ve eylemleri ile ilgili olarak mümkün olduğunca açık olmalıdırlar. Kararlarının sebeplerini açıklamalı ve sadece daha büyük kamu yararı açıkça gerektirdiği hallerde verdikleri bilgileri sınırlamalıdır.

Dürüstlük

Kamu görevlileri, kamu görevleri ile ilgili tüm kişisel çıkarlarını açıklamakla ve muhtemel çatışmaları kamu yararını koruyacak biçimde çözmeye matuf adımlar atmamakla mükelleftirler.

Liderlik

Kamu görevlileri bu ilkeleri liderlik ve örnek olma çerçevesinde teşvik etmeli ve desteklemelidirler.

Kaynak: İngiltere Kamu Yaşamında Standartlar Komitesi (Committee on Standards in Public Life), kuruluş: Ekim 1994 (<http://www.public-standards.gov.uk>)

Ethics in Public Administration: Discussion and Some Examples

FATİH DEMİR

Abstract: *How do the public officials act in cases which require “tough decisions”? What is their basic point of reference when deciding to act or not act in a certain direction? What is the source of this reference and by whom is it developed? On what kind of a power is the authority of the people based who develop these references? The article provides not the answers but some discussion on this kind of questions and some cases are discussed related to ethics in public administration. Some opinions on ethics in decision-making processes in public administration are addressed and some ethical codes are also mentioned. The annexes of the paper provide ethical code texts in the USA and UK which made history.*

Keywords: *ethics in public administration, public service, nepotism, ethical code*

Gazetecilik Meslek İlkelerinin Uygulanmasını Engelleyen Unsurlar ve Çözüm Önerileri

BUŞRA ERİMLİ*

Özet: Makalede gazetecilik meslek etik ilkeleri ele alınmıştır. Etik ilkelerin kapsamı ve sınırları incelenmiştir. Bu çerçevede gazetecilerin meslek ilkelerini uygulamasını engelleyen etmenler araştırılmış ve bunlara ilişkin bazı çözüm önerilerine yer verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Meslek etiği, iş etiği, meslek örgütü, gazetecilik etik ilkeleri

Giriş

Demokrasi ve özgürlüklerin korunmasında yasama, yürütme ve yargıdan sonra dördüncü güç olarak nitelendirilen medya, siyasal partilerin ve hükümetin icraatlarını vatandaşlara, vatandaşların taleplerini ve eleştirilerini de siyasal partilere ve hükümete ileterek katılımcı demokrasinin gerçekleşmesinde rol oynamaktadır. Aynı zamanda toplum içindeki grupların kanaatlerini birbirlerine ileterek, toplumsal iletişimin gerçekleşmesine yardımcı olmaktadır. Medya, bu işlevlerinin yanı sıra haber verme, eğitime, eğlendirme, ikna etme, oyalama, reklam yapma işlevlerini de yerine getirmektedir.

Medya içinde bulunduğu toplumun kültüründen etkilendiği gibi gerçekleştirdiği işlevlerle kültürel yapıyı etkileyebilmekte, toplumsal ahlakın değişime uğramasına neden olabilmektedir. Medyanın kitlelere hitap ederek önemli kamusal hizmetler sunması ve bu hizmetleri sunarken toplumsal yapıda değişimler yaratabilmesi, medyanın toplumsal ahlak tartışmalarında sıkça anılmasına neden olmaktadır. Bu tartışmalarda çoğunlukla medya çalışanlarının ahlakı üzerinde durularak, ahlaki yozlaşmanın önüne geçebilmek için medya çalışanlarının davranışlarını sınırlandırılmaya yönelik önlemler alındığı görülmektedir. Oysa medya sahiplerinin ve alıcıların tutumları da meslek mensuplarının davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu nedenle çalışmada, gazetecilik meslek etiğindeki sorunlar ele alınırken sadece gazetecilerin tutumundan kaynaklanan sorunlara değil, daha bütüncül bir yaklaşımla medya sahiplerinden ve alıcılardan kaynaklanan sorunlara da yer verilmiştir.

Gazetecilik meslek etiğine değinilmeden önce, konunun daha iyi incelenebilmesi için çalışmada etik, meslek etiği ve iş etiği kavramlarına açıklık getirilmeye çalışılmıştır. Daha sonra gazetecilik etik ilkelerine değinilerek, gazetecilik meslek etiğinin uygulanması önündeki engeller ele alınmıştır.

Etik

Etik kavramını açıklarken aynı zamanda etik ve ahlak arasındaki ayrımın ortaya konulmasında yarar vardır; çünkü etik ile ahlakın karıştırıldığı ya da ikisinin eş anlamlı kelimeler gibi kullanıldığı görülmektedir. C. Solomon, ahlak ile etiğin ayrımını gösterirken, ahlakın

* Marmara Üniversitesi, SBE, Genel Gazetecilik Yüksek Lisans öğrencisi

insanın değerlerini ve davranışlarını içerdiğini; etiğin ise bu alandaki akademik çalışmalara ilişkin olduğunu belirtmiştir (Aydın, 2003, s. 15). Buna göre etiğin bir tanımı yapılacak olursa etik, ahlakın felsefi bir düzlemde incelenmesi ya da Kant'ın tanımıyla, özgürlüğün yasaları ve ahlak öğretisidir (Kant, 2002, s. 1).

Ahlak insanlığın varoluşuna kadar götürülebilirken, etiğin doğuşu, önceleri kozmos üzerine yoğunlaşan Antik Yunan felsefesinde, insan ve toplum odaklı düşüncenin gelişimiyle olmuştur. Ahlak felsefesinin ilk sözcülerinden olan sofistler, felsefenin amacını insanı anlamak, ona günlük davranışını yönlendirecek bir takım çıkarlar sağlamak olarak belirtmiştir (Ağaoğulları, 2009, s. 78). Bu görüşe göre, “iyi” ve “doğru” kavramları kişilerin çıkarları doğrultusunda farklılık göstereceği için mutlak bir iyi kavramından söz etmek olanaksızdır. Sofistler ‘iyi’ ve ‘kötü’nün ne olduğu, insanların nasıl mutlu olacağı sorularını gündeme getirerek, M.Ö. 5. yüzyılda etik tartışmalarını başlatmışlardır.

Sofistlerle aynı dönemde yaşayan Sokrates, sofistlerin aksine salt ‘iyi’den söz ederek, ahlak felsefesine farklı bir yaklaşımda bulunmuştur. Sokrates’e göre “iyi” bireyin üzerinde bir normdur ve mutlaktır. Bu nedenle iyi, bireyden bireye değişmez ve evrenselidir. Kötünün bilmemekten doğduğunu, ‘iyi’liğe ancak bilgi ile ulaşılabileceğini belirten Sokrates, erdemli olmanın yöntemini de böylece göstermiştir.

‘İyi’nin ne olduğu, iyi davranışın neye göre belirlendiğine verilen farklı cevaplar, farklı etik kuramlarını meydana getirmiştir. Akarsu, eylemin neye göre değerli olacağını belirlemede iki ana eğilim olduğunu ifade etmiştir. Bu eğilimlerden biri eylemin değerini o eylemin sonucunda ve başarısında ararken, diğeri eylemin değerini eylemin arkasındaki düşüncede aramaktadır (Akarsu, 1982, s. 10). İki ana eğilimin ilki için John Stuart Mill *Faydacılık* isimli eserindeki, “Eylemler mutluluğa vesile olma eğilimi gösterdiği ölçüde doğrudur” sözünü (Feldman, 2012, s. 34); ikinci eğilim için ise Kant’ın, “Dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi istenebilecek hiçbir şey düşünülemez (...) İyi isteme, etkilerinden ve başarılarından değil, konan herhangi bir amaca ulaşmaya uygunluğundan da değil, yalnızca kendi başına iyidir” (Kant, 2002, s. 8-9) sözünü örnek olarak gösterebiliriz.

Etik tartışmaları ortak ahlak bilincinin gelişerek, daha mutlu bir toplumun yaratılmasına hizmet etmektedir. Bireylere davranışlarında yol gösterip, farklı ahlak anlayışlarını ortaya koyarak, herkesi kapsayacak daha geniş bir ahlak bilinci yaratılmasını sağlamaktadır. Nasıl davranırsa doğru davranmış olacağını bilemeyen bireylerin oluşturduğu toplulukta, kaos ortamının hakim olacağı söylenebilir.

Etik ilkeleri, kullanıldıkları alanlara göre değişiklikler gösterebilmektedir. Ülgen ve Mirze etik standartlarının uygulandıkları alanları, kişisel etik, meslek etiği, iş etiği, toplumsal etik ve global etik olarak sıralamıştır (Ülgen ve Mirze, 2010, s. 486). Bu beş alan birbirinden bağımsız değildir. Birindeki bozulma diğerlerini de etkilemektedir.

Meslek Etiği

Toplumun doğuşunu iş bölümüyle açıklayan Platon, bir çiftçinin tek başına yiyeceğini sağlayıp, evini inşa edip, elbisesini ve kundurasını yapmasının mümkün ve mantıklı olmayacağını söylemiştir (Platon, 2009, s. 54-56). Bireylerin, tek bir işe yoğunlaşmasının gerekliliğini açıklayan Platon, mesleklerin ortaya çıkış nedenini de böylece göstermiştir.

Aynı mesleğe mensup bireyler mesleklerinin gelişmesi, mesleki çıkarlarının korunması gibi nedenlerle örgütlenmiş ve kendi etik ilkelerini oluşturmuştur. Bu etik ilkeleri çoğunlukla

dünyanın her yerindeki meslek mensupları tarafından benimsenmiştir.

Meslek etik kurallarının uygulanması sadece belirli bir mesleğe mensup üyeleri bağlamaktadır. Durkheim, farklı meslek sayısı kadar etik ilkelerinin bulunduğunu söyleyerek, her mesleğin etik bilgisine sahip olunmasının olanaksız olduğunu belirtmiştir. Ayrıca meslek etik ilkelerini kavrayabilmek için mesleki bilgiye de sahip olunması gerektiğinden, bu durum daha da olanaksızlaşmaktadır. Bu nedenle Durkheim, kamuoyunun kısmen dışında kalan mesleklerdeki etik ihlallerinin, kamusal duyguyu çok etkilemeyeceğini, ama büyüklükleri oranında kamu vicdanını etkileyeceğini belirtmektedir (Durkheim, 2006, s. 49-51).

Diğer taraftan toplumun doğuşu, toplumsal iş bölüşümüne dayanıyorsa, meslek gruplarındaki ahlaken bozulma uzun vadede toplumun tamamını tehdit edebilir. Özellikle gazetecilik mesleğinde olduğu gibi büyük kitlelere hitap eden meslek gruplarındaki ahlaken bozulma, daha kısa vadede toplumsal ahlakı etkileyecektir.

Meslek gruplarındaki ahlaki yozlaşma sadece toplumsal ahlakı tehdit etmekle kalmayıp, kendi varlığı için de tehdit oluşturabilmektedir. Toplumsal ahlakın yokluğunda nasıl toplumda bir kargaşa, kaos ortamı yaşanabilirse; meslek grubundaki etik ilkelerinin yokluğunda, meslek içinde kaos ortamı hakim olabilir ve meslek amacından sapabilir. Mesleğin var oluş amacından sapması ise mesleğin yok oluşuna neden olabilir. Örneğin bir devlette hakimler davalarda kararlarını hukuk ilkelerine göre değil kişisel çıkarlarına göre verirse, bir süre sonra toplumu oluşturan bireylerin adalet sistemine güvenmesi beklenemez. Haklarının adil bir şekilde korunmayacağını düşünen bireyler, adalet sistemine başvurmayabilir. Herkesin kendi hakkını kendisinin aradığı bir ülkede, dolayısıyla hakimlere de gerek kalmayacaktır. Böyle bir durumda adaletin tecelli etmesi beklenemez. Bu durumda toplumda huzursuzluk doğacaktır ki “Adalet mülkün temelidir” sözü, adalet olmadığında devletin akibetinin ne olacağını göstermektedir. Aynı şekilde medya, temel işlevi olan haber verme görevini yerine getirmediği ya da gerçek olmayan haberler yaptığında kendi kendini yok etmiş olur. Yanlış bilgilendirildiğini bilen bir kişi, haber ihtiyacını kendi karşılamaya çalışabilir. Toplumdaki herkes gazetecilik mesleğinin gerektirdiği uzmanlığa sahip olmadığı için toplumda yanlış bilgi çoğalarak, bilgi kargaşası yaşanacaktır.

Meslek Etiğinin Geliştirilmesi

Meslek etiği yukarıda da belirtildiği gibi hem meslek grubu, hem de toplumun bütünü için önem arz etmektedir. Meslek etik ilkelerinin uygulanması ve gelişebilmesi için hem mesleki eğitim sırasında, hem de mesleğin icrası sırasında etiğe önem verilmesi gerekmektedir. Erdeme bilgi ile ulaşılacağını belirten Sokrates, ahlakın iyi bir eğitimle mümkün olabileceğini söylemiştir. Meslek eğitimi esnasında mesleğin etik ilkelerinin öğretilmesi, bu ilkelere riayet edilmesi ve ilkelerin korunmasını sağlamaktadır. Nasıl ki teknik bilgi öğrenilmeden mesleği icra etmek olanaksızlaşırsa, mesleğin etik ilkelerini bilmeden de davranışların mesleki açıdan doğru olup olmadığını bilmek güçleşmektedir. Bu nedenle mesleğe kabulde, mesleki bilgi kadar, meslek etiğinin de göz önünde bulundurulmasında yarar vardır. Bu doğrultuda kurum sınavlarında ya da iş görüşmelerinde meslek etiğine hâkimiyetin de sınanması önem arz etmektedir.

Meslek etiğinin sağlanması için etik ilkelere ihtiyaç duyulmaktadır. İlkelerinin belirlenmesi ve geliştirilmesinde, meslek gruplarının yapılanması etkili olmaktadır. Durkheim, mesleki grubun eseri olan meslek ahlakının, grubun güçlü bir oluşuma sahip olması doğrultusunda kendisine özgü etik kuralların gelişeceğini ve bu kuralların bilinçler üzerinde yetkelerinin

artacağını belirtmiştir. Durkheim, iç bütünlüğüne sahip bir örgütlenme olarak Avukatlık mesleğini örnek vermiştir. Baronun, düzenli meclis toplantılarına; gurubun ortak, geleneksel kurallarının uygulanması için görevlendirilmiş kuruluna; mesleki etkinliğin her ayrıntısını düzenleyen ve yeri geldiğinde itaati sağlamayı bilen disiplinine değinerek iyi örgütlenmiş bir mesleğin nasıl olması gerektiğini göstermiştir (Durkheim, 2006, s. 52-53).

Gazetecilik meslek örgütünde olduğu gibi iç bütünlüğü zayıf olan meslek gruplarında, meslek örgütlerinin etkinliği de zayıf olmaktadır. Örneğin, İstanbul Gazeteciler Cemiyeti ve Gazeteciler Sendikasının oluşturduğu Basın Ahlak Yasasını yürütmekle görevli Basın Şeref Divanı, ahlaki yaptırımların etkisiz kalması neticesinde başarısız olmuş, yeni özdenetim mekanizmasının kurulması ise on dokuz yıl sonra mümkün olabilmıştır (Girgin ve Ayten, 2013, s. 134-135).

Örgüt içi etiği sağlamada meslek örgütlerinin önemi büyük olsa da tek başına yeterli olmamaktadır. Meslek üyelerinin her biri meslek örgütünün bir parçası olduğundan, etik ilkelere gözetilmesi konusunda kendisinin de bir denetim mekanizması olduğunu unutmamalı ve yeri geldiğinde meslektaşlarını uyarabilmelidir. Ahlaksız davranış karşısında kayıtsız kalmamasının da etik kurallarına aykırı bir davranış olduğunun unutulmaması gerekmektedir.

İşletme Etiği

Çalışmada işletmenin etiğine ayrıca değinilmesinin sebebi, 1950'den sonra özellikle 1970'lerden itibaren pek çok gazetecilik kuruluşunun holdingleşmeye yönelmesi ve 1980'lerde medya sahipliğinin gazeteci ailelerin elinden çıkarak Türk ekonomisinde söz sahibi olan büyük işletmecilerin eline geçmesiyle gazetecilik meslek etik ilkelerinin yetersiz kalmasıdır (Özsever, 2004, s. 116). Medya çalışanları, meslek etiğine aykırı bir durum karşısında çalıştıkları işletmelerinin çıkarları doğrultusunda hareket edebilmekte ya da işini kaybetmek korkusuyla meslek etiğine aykırı hareket etmek zorunda olduğu durumlarla karşılaşabilmektedir. Bu nedenle meslek etiği gibi iş etiğine de ayrıca açıklık getirmek gerekmektedir.

İş etiği, özel teşebbüslerin mal ve hizmet üretiminde ve tüketiminde ahlaki davranmalarının önemi üzerinde durmaktadır. İş etiği, "şirket ahlakı", "firma ahlakı", "işletme ahlakı", "ticaret ahlakı" gibi adlarla da tanımlanmaktadır (Güven vd, 2004, s. 800).

İş etiği, Ülgen ve Mirze'nin (2010, s. 487) tanımıyla "iş yerinde neyin doğru, neyin yanlış olduğunu bilmek ve doğru olanı yapmak anlamına gelmektedir". İş yerindeki etik ilkelerinin bilinmesi ve uygulanması işletmenin varlığı için önem teşkil etmektedir. Çünkü iş ahlakının olmadığı bir işletmeyle ticari ilişkiler kurulmaktan kaçınılabılır, bu durum işletmenin kârını düşürerek, işletmeyi iflasa sürükleyebilir. Ayrıca çalışanları ve işverenlerin nasıl davranması gerektiğine dair etik ilkelerin yokluğu, performansı düşürerek, kurum içinde huzursuzluğa neden olabilir.

Sanayi ve ticaret dünyasının ekonomik işlerini diğer meslek gruplarından ayrı tutan Durkheim ekonomik mesleklerin iç bütünlüğünden yoksun olduğunu, bu nedenle meslek etiğinin olmadığını dile getirmiştir. Durkheim, ahlakın dışında kalan, "vazife duygusunun düzenleyici etkisine hemen hiç girmeyen bu kocaman kolektif etkinlik sahası" diye belirttiği ekonomik mesleklerin, toplumun bütününde çok önemli bir yer işgal etmesi nedeniyle, her türlü özel ahlaki düzenlemenin dışında tutulursa tam bir anarşinin olacağını ifade etmiştir (Durkheim, 2006, s. 53-56).

Meslek etiğinin yokluğunda olduğu gibi, iş etiğinin yokluğunda da toplumun bütünü tehdit

altındadır ama bu tehdit Durkheim'ın değindiği gibi, ekonomik faaliyetler toplum genelinde etkili bir alan olduğu için daha büyüktür. Ekonominin başlı başına bir değer olduğu dünyada genel ahlakın korunması için iş etiği, meslek etiğinden daha fazla önem arz etmektedir. Spinoza “İnsanlar karşılıklı olarak yardımlaşmasalardı kendi kendilerine yetemezlerdi, ama para her şeyin özeti olduğu için imgesi de insanın anlığında en büyük yeri doldurur” diyerek (Spinoza, 1996, s. 203) ekonomik çıkarların insanı ikinci plana attığını, toplumda meslek eşittir para algısı oluştuğunu ve yapılan işten çok, elde edilen kârın önem kazandığını göstermektedir. Bu nedenle günümüzde çoğu meslek, ekonomik mesleklerle bütünleşmiş, sanayileşmiş ve ticarileşmiştir. Gazetecilik mesleği de bu durumun açık örneklerinden birini teşkil etmektedir.

Gazetecilik Etik İlkeleri

Gazeteciler seçtikleri haberleri topluma ileterek, bireylerin hem yakın çevrelerinde, hem de ulusal ve uluslararası düzeyde yaşanan olaylar hakkında bilgi edinmesini sağlar. Toplumun bağımsız temsilcileri olarak isimlendirilen gazeteciler, toplum içindeki grupların kanaatlerini birbirlerine ileterek toplumsal iletişimin gerçekleşmesine yardımcı olurlar. Gerçeklerin değiştirilerek aktarılması, kişinin yanlış bilgilendirilmesine ve toplum içinde yanlış anlaşılmalara neden olabilir. O'Neil “Tıbbın içsel ve temel amacının sağlık olması gibi, önemli güncel olaylar hakkında gerçeği anlatmak da gazeteciliğin içsel ve temel amacıdır” (O'Neil, 1998, s. 36) sözüyle gerçeği anlatmanın gazetecilik mesleği için ne denli önemli olduğunu ifade etmiştir. Bu nedenle gazetecilik mesleğinin tanımı yapılırken çoğunlukla “doğruluk-dürüstlük” ilkesine değinilmektedir. Yapılan tanımlarda etik ilkelerine ayrıca yer verilmesi meslek etik bilincinin oluşturulması açısından yardımcı olmaktadır.

Diğer taraftan temel ilkelerin gazetecilik mesleğinin tanımında yer alması, bu ilkelerin gerçekleştirilmesi tamamıyla gazetecilerin elindeymiş gibi yanlış algılanmasına yol açabilmektedir. Zeynep Alemdar, “Batı'da ve özellikle ABD'de gazetecilerin ahlak tartışmalarından olabildiğince uzak kalabilmek için kesin olarak kabul ettikleri iki vazgeçilmez kural vardır: doğruluk ve hakkaniyet” diyerek, problemin kaynağına inilmediğini göstermiştir (Alemdar, 1990, s. 23). Medyanın iletmediği gerçeğin daha çok gazetecilerin zihninde kurulan bir tasarım olduğunu belirten Çebi, gazetecileri çevreleyen mesleki, kurumsal, toplumsal, ekonomik, kültürel ve ideolojik koşulların medya içeriklerini etkilediğini ifade etmiştir (Çebi, 2002, s. 78). Ayrıca, gazeteciler çoğunlukla olaylara tanıklık etmeyip, haberi, olayın tanıklarının ifadelerinden yola çıkarak oluşturması, zaman ve kaynak sıkıntısı nedeniyle de haberin doğruluğunun teyit edilmeden yayınlanabilmesine neden olmaktadır.

Doğruluk ve hakkaniyet ilkeleri tek başlarına gazetecilerin meslek ahlakı açısından yeterli olmamıştır. Gazetecilerin hızlı ve doğru karar alabilmesi için daha ayrıntılı etik kodlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu etik kodlar yaygın olarak, meslek mensupları tarafından oluşturulmuştur. Bunun dışında kamu yetkilileri tarafından belirlenmiş basın etik kuralları ve gazete sahipleri ya da yayıncıların oluşturduğu etik ilkeler de söz konusudur. Uluslararası alanda ise Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kuruluşların ve uluslararası gazetecilik meslek örgütlerinin oluşturduğu meslek etik ilkeleri mevcuttur (Tokgöz, 2012, s. 150-152). Türk basınında da gazetecilik meslek ilkeleri çoğunlukla basın örgütleri ve kuruluşları tarafından oluşturulmuştur. Bunlar arasında Basın Konseyi'nin “Basın Meslek İlkeleri”, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin “Hak ve Sorumluluklar Bildirgesi”, Ekonomi Muhabirleri Derneği'nin “Etik İlkeleri”, Medya Etik Konseyi'nin “Etik İlkeleri” başlıca basın etik ilkeleridir. Ayrıca Doğan Medya Grubu'nun ilan etmiş olduğu “Doğan Medya Grubu Yayın İlkeleri” gibi basın kuru-

luşlarının sadece kendilerine bağlı medya kuruluşlarında çalışanların uymakla yükümlü olduğu etik ilkeleri de mevcuttur. Sözü geçen meslek kuruluşlarının genel olarak benimsediği etik ilkeler şu şekildedir :

- Doğru ve gerçek haber yapmak,
- Tarafsız ve objektif olmak (Gazeteci ve yayın organı, her ne nedenle ve her ne biçimde olursa olsun, taraf oldukları bir olaydaki konumlarını kamuoyuna açıkça belirtmelidir),
- Doğruluğunan emin olunmaksızın haber yayınlamamak,
- Barış, demokrasi ve insan hakları gibi insanlığın evrensel değerlerini savunmak,
- Kimseyi ırkı, cinsiyeti, dili, milliyeti, dini, sınıfı ve felsefi inancı nedeniyle kınamamak, aşağılamamak,
- Şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtıcı yayın yapmamak,
- Eleştiri sınırını aşmamak, iftira ve hakareten kaçınmak,
- Cevap ve düzeltme hakkına saygılı olmak,
- Özel hayatın gizliliğine saygılı olmak,
- Masumiyet karinesi ve adil yargılanma ilkesini gözetmek,
- Mesleki dayanışmaya saygı göstermek,
- Başkalarının haberlerini ve yazılarını kendine mal etmemek,
- Mesleği özel amaç ve çıkarlara alet etmemek,
- Bilgi ve haber alma, yorum yapma ve eleştirme özgürlüklerini savunmak,
- Haber kaynaklarının gizliliğine ihanet etmemek,
- Saklı kalması kaydıyla verilen bilgileri, kamu yararı gerektirmedikçe yayınlamamak,
- Haber, yorum ve ilan-reklam metinlerini birbirlerinden ayrı tutmak,
- Fotoğraf yahut görüntünün güncel olup olmadığını açık biçimde belirtmek,
- Kamu yararı olmadıkça, belge temini amacıyla haber kaynaklarına para vermemek,
- 18 yaşından küçüklerin açık isimlerini ve fotoğraflarını yayınlamamak,
- Cinsel mağdurlarının fotoğraflarını, görüntülerini veya kimliklerini, açık kamu yararı olmadıkça yayınlamamak,
- Sağlık konusunda sansasyondan kaçınmak,
- Hastanelerde kimliğini açıkça belirtmek.

Gazetecilik meslek ilkeleri büyük oranda benzerlik göstermektedir. Belirlenen ilkeler, meslek etiğine uygun kodlar içerse de yol göstericiliği bakımından yetersiz kalabilmektedir. Eksik, birbiriyle çelişen, ucu açık ilkelerin yarardan çok zararı olmaktadır. Örneğin, etik ilkelerde kamu yararı söz konusu olduğunda bazı etik ilkelerin göz ardı edilebileceği ibaresi yer almaktadır. Oysa “kamu yararı” bütünüyle açık ve belirgin bir kavram değildir. Burada gazetecinin faydacı etik anlayışıyla, toplam fayda hesabı yapması beklenir. Kısıtlı zamana sahip gazetecilerin bu hesabı yapması çok kolay olmayabilir. Bu durumda gazeteci, kamu yararı ilkesinin ardına gizlenerek, etik ilkeleri ihlal etmekte sakınca görmeyebilir. Ayrıca siyasiler de kamu yararı ilkesini kullanarak zaman zaman gazetecilere müdahale edebilmektedir.

Gazetecilik meslek ilkelerinin yapısına değinen Süleyman İrvan (2003, s. 55), etik ilkelerin büyük çoğunluğunun gazeteciliğin topluma karşı sorumlu olmasını sağlamaya çalışmasından çok, gazetecilik imajının iyileştirilmesi çabası içinde olduğunu ve ilkelerin büyük ölçüde yasaklayıcı nitelik taşıdığını dile getirmiştir. Meslek etiğine göre gazetecilik imajının iyileştirmesi etik ilkelerinin amacı değil, sonucu olmalıdır. Yasaklayıcı nitelikteki kurallar ise basın özgürlüğünü zedeleyebilmektedir. Bu nedenle daha yapıcı ve olumlu etik kodlar tercih edilmelidir.

Gazetecilik Meslek Etiğinin Önündeki Engeller ve Bunlara İlişkin Çözüm Önerileri

Etik ilkeler, uygulanmadığı takdirde pratik bir anlam ifade etmemektedir. Günümüzde ise birçok nedenden dolayı ilkelerin sadece kâğıt üstünde kaldığı görülmektedir. Bu nedenle gazetecilerin meslek ilkelerini uygularken karşılaştığı sorunların temel nedenlerine değinmek, ilkelerin varlığı için önem arz etmektedir. Sorunların temel nedenleri şu şekilde sıralanabilir:

a) Basın Özgürlüğünün Önündeki Engeller: Bir kişinin davranışlarından sorumlu tutulabilmesi için öncelikle özgür olması gerekmektedir. Bu nedenle basın ahlakının sağlanması için basın özgürlüğünün sağlanması temel bir sorundur. Gazetecilerin özgürlüklerinin, çalıştıkları kurumun baskısı, yasal sınırlamalar, akreditasyon ve yayın yasakları gibi nedenlerle kısıtlandığı görülmektedir.

O’Neil (1998, s. 49), gazetecilerin, çalıştıkları kurumların tutumları nedeniyle özgürce hareket edemediğini şu şekilde ifade etmiştir:

“Gazeteci iki farklı dünyada yaşar. Öncelikle gerçeklerin anlatılmasına bağlılığıyla tanımlanan bir faaliyete girer. Aynı zamanda belli bir maaş için çalışan ücretlidir ve çalıştığı gazete, dergi ya da televizyon kuruluşunun kendisinden istenen bir hikayeyi üretmesi beklenmektedir. Bu hikayelerin doğası piyasa tarafından belirlenmektedir (...) Gazetecinin kişiliği ve etik anlayışı, patronun emirleri altında ezilir”.

Gazetecilerin etik ilkelere uygun davranabilmesi için öncelikle çalıştıkları kurumun, gazetecilik etik ilkelerine saygı duyarak, çalışanlarına ilkelere uygun davranabileceği çalışma alanı sunması gerekmektedir.

Gazetecilerin özgürlüklerinin önündeki bir diğer engel ise yasal kısıtlamalardır. Siyaset kurumları, medyayı kontrol altında tutmak için çoğunlukla yasalara başvurmaktadır. Nitekim Türk basın tarihinde yasalar aracılığıyla basında sansür uygulamalarına sık rastlanmaktadır. Günümüzde ise bu tutum devam etmektedir. Gazetecileri Koruma Komitesi’nin raporuna göre Türkiye 2012 tarihinde 49 tutuklu gazeteci (<http://cpj.org/imprisoned/2012.php>), 2013 senesinde 40 tutuklu gazeteciyle (<http://cpj.org/imprisoned/2013.php>) dünyada en çok tutuklu gazetecinin bulunduğu ülkedir.

2004 yılında Avrupa Birliği’ne uyum çerçevesinde basın özgürlüğünü ve bu özgürlüğün kullanılmasını düzenlemeyi amaçlayan yeni Basın Kanunu’nda hapis cezaları kaldırılmıştır; ancak Türk Ceza Kanunu ve Terörle Mücadele Kanunu başta olmak üzere farklı kanunlarda basına hapis cezası ön gören maddelerin varlığı basın özgürlüğü üzerinde engel teşkil etmektedir.

Çağdaş Gazeteciler Derneği’nin açıklamasına göre 2003 yılında basın özgürlüğü 150 kadar farklı yasa, yönetmelik ve tüzükle kısıtlanmaktadır (İletişim Şurası’na Sunulan Tebliğler, 2008, s. 56). Uygulamada farklı yasalardaki düzenlemelerin birbiriyle çelişebildiği, aynı suç nedeniyle farklı kanunlar tarafından farklı cezalar verilerek orantısız cezalarla karşılaştığı görülmektedir. Bu durum gazetecilerin üzerindeki baskıyı daha da arttırmakta ve gazetecilerin davranışlarını etkileyebilmektedir. Bu nedenle yasaların basın özgürlüğüne zarar vermeyecek şekilde gözden geçirilmesi, birbirine uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. Kanımızca basın ile ilgili düzenlemelerin tek bir yasa ya da mümkün olduğunca az sayıda yasa altında toplanması basın özgürlüğünün korunması adına yararlı olacaktır.

b) Meslek Örgütlenmesindeki Zayıflık: Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğünün verilerine göre Türkiye’de 73 basın derneği ve cemiyeti bulunmaktadır. Söz konusu basın

dernek ve cemiyetlerinin aktif bir rol oynayamadıkları ve Türkiye’de medya sektörünün, çalışanların en az örgütlenemedikleri iş alanlarından biri olduğu görülmektedir. Ünler (2006, s. 10), mesleki örgütlenmedeki zayıflığı şu şekilde ifade etmiştir:

“Medya çalışanlarının ücretlerinde yıldan yıla gözlenen gerileme bu konudaki zayıflığın önemli bir göstergesi olarak değerlendirilebilir (...) Örgütsüzlüğün medya çalışanına olumsuz etkileri ücretlerdeki erozyonla sınırlı da değildir. Holdingleşen medya gruplarında çalışan medya elemanları, farklı iş alanlarındaki şirketlerin kadrolarında gösterilerek, yasalarla kendilerine tanınmış bulunan hak ve güvencelerden de yoksun bırakılmaktadırlar. Ayrıca bir medya kuruluşundan ayrılan çalışan, kurumlar arası centilmenlik anlaşmasına bağlı olarak diğer kuruluşlarda da işe alınmamaktadır”.

Meslek örgütlerindeki artış gazetecilerin sorunlarına bir çözüm getirmemiş ve basın ahlakında bir iyileşme sağlayamamıştır. Bunun nedenlerinden birisi, yeni kurulan örgütlerin daha önceki örgütlerin yetersiz kaldığı alanlardaki boşlukları dolduramamaları ve meslek etiğini geliştirici yeni uygulamalar getirememeleridir. Bir diğer neden ise basın meslek kuruluşlarının, kuruluş amaçlarından uzaklaşarak siyasi odaklı hareket etmeleridir. Atilla Girgin ve Adem Ayten (2013, s. 138), Medya Etik Konseyi’nin, Basın Konseyi’ni ideolojik bir organ olmakla itham ettiğini belirterek, kendisinin iktidara destek veren medya mensupları tarafından oluşturulmuş olduğuna dikkat çekmektedirler. Medya örgütlerinin herhangi bir ideolojik oluşuma, siyasi kuruma yakın olması meslek örgüt bilincine aykırı olmaktadır. Çünkü meslek örgütleri doğası gereği, sadece meslek mensuplarından taraftır. Meslek içindeki bölünme, doğrudan mesleğe zarar vermektedir. Bu nedenle örgütler sadece gazeteci kimliğiyle hareket edip, bütünleşme yoluna gitmelidir.

c) Eğitim Problemi: Bertrand (2004, s. 124), medyada kalite kontrolü sağlamanın en iyi yönteminin yıllar sonra meyve veren eğitim olduğunu belirtmiştir. Eğitim sadece medyada kalitenin artışını değil, meslek etik bilincinin oluşmasını da sağlamaktadır. Nitekim etik tartışmaları, gazetecilikte profesyonelleşme ile eş zamanlı olmuştur. 20. yüzyılda ilk gazetecilik okullarının açılmasıyla, etik yoğun olarak gündeme gelmiştir (İnal, 2010, s. 82).

Basın kuruluşları, çalışanlarını seçerken çalışanların gazetecilik meslek eğitimi almış olmasına yeterince önem vermemektedir. İletişim fakültesi mezunlarının işsizlik sorunuyla karşılaştığı, sektörde çalışanların çoğunluğunun ise gazetecilik eğitimi almadığı görülmektedir. İletişim fakültesi mezunlarının işsizlik sorunlarının çözülebilmesi için iletişim fakültesi mezunlarına yeni iş alanları yaratılmaya çalışılmaktadır. Konuyla ilgili olarak Meclis’e Milli Eğitim Kanunu’nda değişiklik yapılması için kanun teklifi verilmiştir. Teklifte medya okuryazarlığı dersi zorunlu hale getirilerek, iletişim fakültesi mezunlarını öğretmen olarak istihdam edilmesi yer almaktadır. Kanun teklifinin gerekçesinde, şu anda medya sektöründe çalışanların sadece yüzde yirmisinin iletişim fakültesi mezunu olduğu belirtilmektedir.

İletişim fakültesi mezunlarının mesleğe girememesi, mesleğe girenlerin ise düşük ücretlerle ya da hiçbir ücret ödenmeden stajyer kadrosunda çalıştırılması medya kuruluşlarının eğitime olan yaklaşımını göstermektedir. Bu ise medyada kalitesizlik sorununu ve ahlaki yozlaşmayı beraberinde getirmektedir.

İşe alımlarda iletişim fakültesi mezunlarına öncelik tanınması, meslek içi eğitim seminerleri verilmesi meslekte eğitim seviyesinin yükselmesini sağlayacaktır. Doğu Anadolu gazeteciler Cemiyeti’nin, gazete çıkarmak için gazetenin yayınlandığı yerin büyüklüğü oranında en az

iki sarı basın kartı sahibinin bulunması şartı aranması önerisi, Çağdaş Gazeteciler Derneği Bursa Şubesi'nin gazetecilerin mesleğe girişlerinde sendika ve meslek örgütlerinin gözetiminde, sertifika ve staj dönemlerinin sonunda olması ve basın kartının bu süreçler sonunda verilmesi önerisi meslekte eğitim seviyesinin yükselmesine yardımcı olabilecek diğer çözüm önerileri arasında yer almaktadır (İletişim Şûrası'na Sunulan Tebliğler, 2008, s. 73, 97).

d) Basın İşletmelerinin Tutumu: Basın işletmeleri de bütün işletmeler gibi kâr elde etmek amacıyla kurulmuşlardır ama diğer işletmelerden farklı olarak, basın işletmeleri ekonomik ve ticari bir birim olmakla beraber, aynı zamanda sosyal yönü olan işletmelerdir (Özkan, 1989, s. 1-2). Basın işletmelerinin çoğunlukla sosyal sorumluluklarını göz ardı edip, ticari çıkarlarını ön plana aldığı görülmektedir. Medya, ürününün kalitesinin artması için editoryal bağımsızlığın sağlanması, yayın ilkelerinin oluşturulması, özdenetim mekanizmalarının oluşturulması gibi yöntemlere başvurmaktadır. Bu yöntemler kalite odaklı hizmet yerine, daha fazla ekonomik çıkar elde etmek adına benimsendiğinde işletme, reklam verenleri gücendirmemek, siyasi otoriteler ile ilişkilerini bozmamak gibi nedenlerle ürünün kalitesini düşürmektedir. Bu gibi durumlarda editoryal bağımsızlık hiçe sayılmakta, ombudsmannın ve çalışanların işine son verilebilmektedir. Bu da medya patronlarının gazetecilik meslek etiğine saygı duymadığını ve işletme etiğinin olmadığını göstermektedir.

Editoryal bağımsızlığın korunabilmesi için basın işletmeleri editoryal bağımsızlığı prensip olarak benimsemeli ve ilkelerinde editoryal bağımsızlığa yer vermelidir.

Ayrıca basın işletmelerine karşı gazeteciler devlet tarafından yasal düzenlemelerle koruma altına alınarak, basın işletmelerinin çalışanlarına yönelik baskıları engellenebilir. Bunun için Basın İş Kanunu'nda gazetecilerin hakları iyileştirilmeli ve koruma altına alınmalı, editoryal bağımsızlığı sağlayacak yasal düzenlemeler yapılmalı ve sendikalaşma yasal düzenlemelerle desteklenmelidir.

e) Gazetecinin Tutumu: Basın etiğinin uygulanmasında gazetecinin ahlak bilinci önem taşımaktadır. Meslek örgütlenmesinin ve basında özdenetimin zayıf olduğu da göz önüne alınırsa etik ilkelerin sağlanması çoğunlukla gazetecinin vicdanına kalmıştır. Daha önce değinildiği gibi gazetecinin vicdanının sesini dinleyebilmesi için özgür olması gerekmektedir ama baskılara rağmen gerçeğin peşinde giden gazetecilerin varlığı da söz konusudur.

Ünlüer (2013, s. 72), gazetecilerin şahsına yönelik tehditlerin, meslektaşlarının maruz kaldığı yaptırımların, medya çalışanının işleriyle ilgili olarak şiddete maruz kalmalarının ya da cinayetlere kurban gitmelerinin medya mensuplarının etik davranışını bozan önemli olumsuzluklar olduğunu belirtmiştir. Ancak gazetecilerin bu gibi olumsuzluklar nedeniyle meslek etiğini gözetmekten vazgeçmesiyle "gazeteci" sıfatının değer ve anlam kaybedeceği de bir gerçektir. Bu gerçek mesleki dayanışmanın, olumsuzlukların üstesinden gelinmesi konusunda önem ve ihtiyacı bir kez daha hatırlatmaktadır.

f) Okurun Tutumu: Bertrand (2004, s. 94) basın etiğinin gerçekleştirilmesinde üç tarafın sorumlu olduğunu belirtir. Bunlar "medya sahipleri", "profesyoneller" ve "kullanıcılar"dır. Kullanıcıların talebi olduğu müddetçe medya varlığını sürdürebilmektedir. De Tocqueville, "Bir gazete ancak yayıncılık anlayışının ve ilkelerinin çok sayıda insan tarafından paylaşılması durumunda yaşayabilir" demiştir (O'Neil, 1998, s. 45). Bu nedenle kullanıcılar, basın üzerinde bir denetim gücüne sahiptir. Kullanıcılar gerçek ve doğru haber istediği takdirde medya sahipleri bunu uzun süre görmezden gelemeyecektir.

Diğer taraftan kullanıcının, magazinleşmiş ve sansasyonel haberleri tercih etmesi de basın

etiğinin uygulanmasının önünde engel olabilmektedir. Bu durum insanların çoğunun gazete ve televizyon haberlerine bir eğlence biçimi olarak bakmasından kaynaklanmaktadır (Harris, 1998, s. 94).

Kullanıcıların medyanın sorunları ve gazetecilerin meslek etik ilkelerini uygulayamamasının nedenleri konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi, kullanıcılara sorumluluklarını hatırlatarak, medyanın sorunlarını aşmasında yardımcı olacaktır. Bu nedenle medya okuryazarlığı dersi zorunlu hale getirilmeli ve okullarda konuyla ilgili eğitim seminerleri verilmelidir. Kitle iletişim araçları aracılığıyla da kullanıcı medya konusunda bilgilendirilmeye çalışılmalı, gazetecilerin yaşadıkları sıkıntıları kullanıcıya iletebilecekleri ortamlar yaratılmalıdır.

Sonuç

Durkheim'ın dediği gibi “meslek ahlaki meslek mensuplarının eseridir.” Gazetecilik meslek ahlaki da gazetecilerin eseri olmakla beraber bazı dış etkenler bu ahlakın gerçekleşmesinin önünde engel teşkil etmekte ve meslek etik ilkelerinin geliştirilmesinde ve korunmasında gazetecilerin üzerlerine düşen sorumluluklarını yerine getirememesine neden olmaktadır.

Gazetecilerin çalıştıkları kurumların, meslek etiği ve iş etiği bilincine sahip olmamaları, bu kurumların gazetecilere etik ilkelere göre hareket edebileceği çalışma ortamı sunmamlarına neden olmaktadır. Medya patronlarının basın işletmeleri üzerinde tam bir hakimiyet kurmasını ve kendi ticari, siyasi çıkarlarına göre yönetmesini engelleyecek mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Kimi işletmeler editoryal bağımsızlık, kurum içi özdenetim gibi mekanizmaları benimseyerek işverenin hakimiyetini sınırlandırmaktadır. Kimi işletmelerde ise bu mekanizmalar bulunmakla beraber işverenin hakimiyeti devam etmektedir. Bu işletmelerde editör, ombudsman işverenin buyruğu doğrultusunda hareket etmek zorunda kalmakta, aksi takdirde işini kaybetme ihtimaliyle karşılaşmaktadır. İşletmelerin ombudsman gibi mekanizmalarla, okuyucu nezdinde güvenilir bir imaj oluşturarak, kendi saygınlıklarını arttırma yoluna başvurması, meslek etiğinin korunmasına yardımcı olamadığı gibi, gazetecilerin etik ilkelerine uygun hareket etmesini daha da zorlaştırmaktadır.

Okuyucuların ise haberlerin kalitesizliğinden çoğunlukla gazetecileri sorumlu tutup, kendi sorumluluklarının farkında olmaması ve gazetelerin haber verme işlevinden çok eğlendirme işlevine odaklanmaları, gazetecinin meslek etiğini koruyamaması ve geliştirememesindeki başka bir etkidir. Okurun, kendisinin de basın etiğinin uygulanmasında bir denetim rolünün olduğunu hatırlayıp, sorumluluk üstlenmesi gazetecilik meslek etiğinin korunmasında yardımcı olacaktır. Özellikle günümüzde internet aracılığıyla basına daha rahat ulaşılması, okuyucunun daha aktif bir denetim mekanizması olarak basın etiğinin sağlanmasında yer almasına imkân vermektedir.

Diğer taraftan gazetecilerin, meslek içindeki bütünlüğü sağlayamaması, meslek etiğinin zayıf olmasına neden olmaktadır. Meslek örgütlerinin belirlediği etik ilkelerinin işlevsizliği, ilkelere uygun davranıp davranılmadığını denetleyen mekanizmaların yetersizliği, meslek kuruluşlarının kendi içinde farklı nedenlerle gruplaşmaları, meslek mensuplarının mesleki eğitimindeki yetersizliklerden ötürü meslek bilincine tam anlamıyla sahip olamaması gibi nedenler meslek etiğinin gerçekleşmesi önünde engel teşkil etmektedir. Bu sorunların aşılabilmesi ve mesleğin dıştan gelen baskılar karşısında korunabilmesi için meslek dayanışması önem taşımaktadır.

Kaynaklar

- Ağaoğulları, M. (2009). *Kent Devletinden İmparatorluğa*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Akarsu, B. (1982). *Ahlak Öğretileri*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Alemdar, Z. (1990). *Oyunun Kuralı: Basında Özdenetim*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Aydın, İ. (2003). *Eğitim Ve Öğretimde Etik*. Ankara: Pegem Akademi Yayınevi.
- Belsey, A. ve Chadwick, R. (1998). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bertrand, C. J. (2004) *Medya Etiği*. Ankara: Başbakanlık Basın Yayın Enformasyon Genel Müdürlüğü.
- Çebi, M. (2002). *Haberi Anlamak*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Durkheim, E. (2006). *Sosyoloji Dersleri*. Berktaş, A. (çev.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.
- Girgin, A. ve Ayten, A. “Türkiye’de Basın Etiği, Sorunlar ve Etik Uygulamalar”. O. Ünlüer (Ed.). *Medya ve Etik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Güven, M. ve diğerleri (11-12 Aralık 2004). “Kobi Yöneticilerinin İş Ahlakı ve Sosyal Sorumluluk Algılaması: K. Maraş Kobi’lerinde Bir Araştırma”. *I. Kobiler ve Verimlilik Kongre Kitabı*. İstanbul: Kültür Üniversitesi Yayınları. 799-809.
- Harris, N. (1998). “Gazeteciler İçin Davranış Kodları”. A. Belsey ve R. Chadwick (der.). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İnal, A. (2010). “Tarihsel Gelişimi İçinden Gazetecilik Etiğini Yeniden Düşünmek”. B. Çaplı ve H. Tuncel (Ed.). *Televizyon Haberciliğinde Etik*. Ankara: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- İrvan, S. (2003). “Medya ve Etik”. S. Alankuş (der.). *Medya Etik ve Hukuk*. İstanbul: IPS İletişim Vakfı Yayınları.
- Kant, I. (2002). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. İ. Kuçuradi (çev.). Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- O’neil, J. (1998). “Piyasada Gazetecilik Yapmak”. A. Belsey ve R Chadwick (der.). *Medya ve Gazetecilikte Etik Sorunlar*. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Özsever, A. (2004). *Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Platon. (2009). *Devlet*. S. Eyüpoğlu, ve M. Cimcoz, (çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Radyo ve Televizyon Üst Kurulu. (2008). *İletişim Şurası’na Sunulan Tebliğler (20-21 Şubat 2003)*. Ankara.
- Spinoza, B. (1996). *Törebilim*. A. Yardımlı. (Çev.). İstanbul: İdea Yayınevi.
- Tokgöz, O. (2012). *Temel Gazetecilik*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Ülgen, H. ve Mirze, K. (2010). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*. İstanbul: Beta Yayınları.
- Ünler, A. (2006). “Medyada Etik Söylem ve Medya Etiğini Biçimleyen Temel Belirleyiciler Üzerine Bir Değerlendirme”. *Küresel İletişim Dergisi*. 2: 1-15. [Http://Globalmediajournaltr.Yeditepe.Edu.Tr](http://Globalmediajournaltr.Yeditepe.Edu.Tr) (22.09.2012).
- Ünler, A. (2013). “*Medya Etiğini Çevreleyen Dışsal/Yapısal Etkenler ve Etik Uygulamalar*”. İçinde O. Ünlüer (Ed.). *Medya ve Etik*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.

Obstacles on the Practice of the Ethical Principles in Journalism and Some Solutions

BUŞRA ERİMLİ

Abstract: *Professional ethical principles of journalism are discussed in the article. Scope and limits of the ethical principles are examined. In this regard, the factors that prevent the practice of the professional ethical principles are analyzed and some solutions are reconsidered.*

Keywords: *Professional ethics, business ethics, professional association, ethical principles in journalism*

Sağlık Hizmetlerinde Etik İkilemlerde Ampirik Etik Çalışmalarının Yararları

HARUN KIRILMAZ*/SELMA KILIÇ KIRILMAZ**

Özet: İnsan davranışlarının temel ahlaki değerlere uygunluğu anlamında kullanılan etik; bilim, teknoloji, eğitim, sağlık, çevre, medya, hukuk, yönetim ve siyaset gibi çok geniş bir alanda farklı anlamlar yüklenen multidisipliner bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Bilim insanları etik kavramına ortak bir tanım geliştirmekte zorlansa da, bu konuda ortaya çıkan görüşlerin “bireylerin doğru olarak nasıl davranacağını açıklayan ve tanımlayan ilkeler, değerler ve standartlar sistemi” etrafında toplandığı görülmektedir.

İnsan davranışlarının belirli değer, ilke ve standartlara bağlı olarak “doğru” olması gerektiği alanların başında sağlık gelmektedir. Sağlık etiği olarak genelleştirebileceğimiz kavram, bir sağlık profesyonelinin ilgili alanda araştırma yaparken veya mesleğini icra ederken genel olarak neleri yapması ve neleri yapmaması gerektiği konusuna ve belirli bir durumda karşılaştığı bir sorunu nasıl çözmesi gerektiği konusuna odaklanmaktadır. Sağlık sektöründe yaşanan gelişmeler sağlık profesyonellerinin hizmet sunumu sırasında birtakım etik ikilemlerle karşılaşmalarına yol açmakta ve bunun sonucunda etik problemler ortaya çıkabilmektedir.

Bu makalede sağlık profesyonellerinin hizmet sunumu sırasında karşılaştıkları etik ikilemlere ve etik problemlere çözüm getirebilmek adına ampirik etik uygulamaları hakkında bilgi vermeye çalışılacaktır. Bu çerçevede öncelikle etik ve sağlık etiği kavramları hakkında bilgi verilecek, daha sonra sağlık etiği modellerinin etik ikilemler üzerindeki etkisine değinilecek ve son olarak sağlık hizmetlerinin etik çerçevede sunumunda ampirik etik çalışmaların ve etik danışmanlık hizmetinin önemi vurgulanacaktır.

Anahtar kelimeler: Etik, sağlık etiği, ampirik etik.

Giriş

Etik kavramı yönetim, hukuk, siyaset, medya, tıp, felsefe, eğitim, mimari dahil hayatın tüm alan ve disiplinlerinde karşılaşılan ve kesin bir tanımının yapılmasının zor olduğu kavramların başında yer almaktadır. Etik kavramı aynı zamanda sağlık hizmetleri sunumunun önemli bir parçası olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık hizmetlerinin doğası gereği belirsiz, zorluk derecesi yüksek ve riskli durumlarda insan sağlığının korunması ve geliştirilmesi için etik bakış açısına gereksinim bulunmaktadır. Bu çerçevede bilimsel tıbbın kurucusu Hipokrat’tan günümüze sağlık hizmetlerinde etik çerçeve oluşturmak ve etik kodlar hazırlamak üzere birçok çalışma yapılmıştır.

Sağlık hizmetleri alanında yaşanan teknolojik, yapısal, hukuki vb. gelişmeler, hekim-hasta arasında var olan bilgi asimetrisini hasta lehine değişime zorlamaktadır. Etik ikilem herhangi bir durum karşısında birden fazla seçeneğin bulunması veya etik değerlerin çatışması şek-

* Yrd. Doç. Dr., Sakarya Üniversitesi İşletme Fakültesi, Sağlık Yönetimi Bölümü

** Dr., Sağlık Bakanlığı

linde ifade edilebilir. Teknoloji, iletişim ve hasta hakları başta olmak üzere sağlık sektöründe yaşanan değişim, aynı zamanda sağlık hizmeti sunumunda olası etik ikilemlere de yol açabilmektedir. Hekimlerin ve hemşirelerin sağlık hizmeti sunumunda yaşadığı veya yaşayabileceği etik ikilemler; etik değerlerin ve yükümlülüklerin çatışması sonucu ortaya çıkmakta olup, çoğunlukla tedavi ve bakım sürecinde yaşanmaktadır. Nitekim tedavi ve bakım süreci, hastanın değerleri ve beklentileri ile hekim ve hemşirenin değerleri ve yükümlülüklerinin çatışmasının ortaya çıktığı bir süreçtir.

Sağlık etiği konusunun ele alındığı bu makalede etik ve sağlık etiği kavramı üzerinde durulmuş ve sağlık etiği ilkelerine değinilmiştir. Makalenin temel problematiği sağlık etiği modellerinin etik ikilemler üzerindeki etkisini incelemek ve sağlık hizmeti sunumunda hekimlerin ve hemşirelerin karşılaştıkları etik ikilemlere çözüm bulmayı amaçlayan ampirik etik uygulamalarının önemini ortaya koymaktır.

Etik ve Sağlık Etiği

Multidisipliner bir kavram olan etik, ahlaki davranış, eylem ve yargıları ilgilendiren bir konu olarak felsefe ve bilimin önemli bir parçası ve sistematik bir çalışma alanıdır (Aydın, 2010, s. 4). Ahlaki kavramları ve ahlaki yargıları analiz eden etik, ahlaki tutumların ardında yatan yargıları ele alır ve bu bakış açısı ile bir davranış bilimidir (Audi, 2004, s. 1).

Etik sözcüğü, Yunanca “karakter” anlamına gelen “ethos” sözcüğünden türemiştir. “Ethos”-tan türetilen “ethics” kavramı ise, belirli bir durum için ideal ve soyut olana işaret ederek, ahlak kurallarının ve değerlerinin incelenmesi sonucu ortaya çıkmıştır (Aydın, 2010, s. 5; Svensson ve Wood, 2004, s. 321).

Etik, insana ne yapması ya da ne yapmamasını öneren değerler bütünüdür. Bu değerler ödev, erdem, ilke ve toplumun çıkarı olarak dört grupta incelenebilir. Ödev, kişinin üstlendiği rolden beklenen davranışlardır. Erdem, iyi bir insanı tanımlayan özelliklerin tümüdür. İlke, davranışları biçimlendiren temel doğrulardır. Toplumun çıkarı ise toplumun genelinin yararına olan her türlü eylemdir (Svara, 2007, s. 10). Etik, davranış kurallarına gönderme yapan bir kavramdır; etik değerler ise davranış kuralları sistemi olup, genel olarak bir felsefi akıma ya da dine, bir meslek grubuna veya bir kültüre ait kurallar sistemidir (Barkow, 2000, s. 95). Etik değerler kişinin etik ilişkilerinde edindiği, değer korumaya yönelik eylemleri aracılığıyla kazandığı belirli özellikler ve yine bu etik ilişkilerinde belirli bir içeriği olan değerlilik yaşantıdır. Etik değerlere insan açısından bakıldığında, etik ilişkilerde belirli eylem ve yaşantı olanakları olarak ifade edilmektedir (Kuçuradi, 2011, s. 182-183).

Etik, hem daha soyut kavramlara dayalıdır hem de bu soyut kavramlardan ne anlaşılması gerektiğini tanımlamaya çalışır. Etik kuralların açık ve belirli bir alana ilişkin yazılı kuralları içermesi beklenir. Örneğin, siyaset etiği, hukuk etiği, tıp etiği, medya etiği, yönetim etiği vb. alanlar için kendilerine özgü ilkeleri içerir (Lamberton ve Minor-Evans, 2009, s. 326). Bu kapsamda biyoetik, tıp etiği, sağlık etiği gibi kavramlarla ifade edilen ve tıbbi uygulamaların etik boyutu üzerine fikir üreten yaklaşımlar etiğin alt dalı olarak ortaya çıkmıştır.

Her ne kadar tıp alanındaki değer çatışmalarını inceleyen tıp etiğinin biyoetiğin alt dallarından biri olduğu ve “tıp etiği”, “sağlık etiği”, “tıbbi biyoetik”, “klinik etik”, “klinik biyoetik” alt boyutlarının biyoetiğin kapsamına girdiği kabul edilmekle birlikte (Ülman, 2010, s. 2; Örs, 2009, s. 68-69); bu makalede daha kapsayıcı olduğundan hareketle “sağlık etiği” kavramı kullanılmıştır. Sağlık etiği kavramının yanında “tıp etiği” kavramı ile birlikte en çok kullanı-

lan kavramlardan biri de “deontoloji” kavramıdır. Çoğu kez sağlık hizmetlerinde deontoloji kavramı etik kavramı yerine kullanılmakta olup, sağlık hizmetleri sunumunda deontoloji “ne yapmalı” ya da “ne yapmamalı” sorularına toplumun belirlediği ve yaptırımlarla donattığı kurallar bilgisidir (Sayım, 2011, s. 51; Aydın, 2010, s. 108). Bu çerçevede sağlık etiği, sağlık hizmetleri sunumunda ahlaki davranışların felsefi açıdan temellendirilmesi anlamına gelmekte olup, sağlık profesyonellerine emanet edilen insan sağlığının değerinin farkında olunması ve hizmet sunumunda değer anlayışını temel almaktadır (Yüksel, 2012, s. 9).

Sağlık etiğinin ortaya çıkmasına yol açan durum, tıbbi bilginin sağlık hizmetleri sunumunda gelişigüzel kullanılmasının yarattığı sonuçlardır. Bu sonuçlarla ve gelecekte ortaya çıkabilecek sorunlarla yüz yüze gelen ve bunları etik dışı bulan sağlık profesyonelleri için bilimsel olarak yapılması olanaklı olana sınır koymak zorunludur ve sağlık etiği bu sınırlama için gerekli olan normları sağlamakta ve bu normların ilgili disiplinlerin eğitiminde öğretilmektedir. Buna göre sağlık etiğinden sağlık profesyonellerinin ilgili alanda araştırma yaparken veya mesleğini icra ederken genel olarak neleri yapması, neleri yapmaması gerektiği sorunu ve sağlık hizmetleri sunumunda karşılaşılan bir sorunu nasıl çözmesi gerektiği sorunu yanıtlaması beklenmektedir (Kuçuradi, 2009, s. 35).

Meslek etiği grubundan olan sağlık etiği, sağlık hizmetleri sunumunda sağlık profesyonellerinin erdemli davranmak adına neleri yapmaları ve nelerden kaçınmaları gerektiği hakkındadır (Çobanoğlu, 2009, s. 14; Oğuz vd., 2005, s. 86). Sağlık etiğinin sağlık hizmetleri sunumu çerçevesinde ortaya çıkan “değerler sistemi” ile ilgili olduğu söylenebilir. Sağlık hizmetleri sunumundaki değer sorunlarına yaklaşımda ”iyi” ve “kötü”nün hangi değer ölçülerine göre belirleneceği, sağlık hizmetleri sunumunda gerek “toplumsal”, gerekse “evrensel” nitelikli değerlerin olup olamayacağı, sağlık etiğinin temel tartışmalarıdır. Sağlık etiği bu temel tartışmalardan yola çıkarak, sağlık hizmetleri sunumu ilgili bir “değerler sistemi” oluşturmaya ve sağlık hizmetleri sunumunda karşılaşılan değer sorunlarına yönelik yaklaşımları belirlemeye çalışmaktadır (Arda, 2004, s. 26).

Sağlık hizmetlerinde bilginin eşitsiz dağılımı, sağlık hizmetlerinin kamusal mal niteliği taşıması, negatif ve pozitif dışsallık taşıması gibi nedenler piyasa koşullarında etkin üretim yapılamamasına yol açması ve kamu otoritesinin sağlık hizmeti sunumunda adaleti sağlama amacı taşıması etik problemlerin de kaynağını oluşturmaktadır (Tepecik ve Yazıcı, 2012, s. 382). Bu çerçevede bilgi asimetrisi ve sağlık hizmeti sunan kişinin iyi niyetini ve bilgilerini kullanmada tekel konumunda olması, genel olarak sağlık etiğine duyulan gereksinimi açıklamaktadır. Sağlık etiğinin gerekliliği, daha çok hekim ile hasta, uzman ile uzman olmayan arasındaki asimetriden kaynaklanmaktadır. Bilgi asimetrisi para, ücret gibi maddi düzenlemelerle giderilemediği gibi, hukuki düzenlemelerle ve sağlık profesyonellerinin hukuk yoluyla denetlenmesiyle de giderilememektedir. Sağlık profesyonellerinin hastaya davranışı, hastanın hekim ve hemşireye olan güveni ile etik beklentilerine dayanmaktadır. Diğer bir husus ise, sağlık hizmeti sunan kişinin neleri yapabileceğine ve her şeyden önce tedavi ve bakım hizmeti sunmaya istekli olup olmadığına ilişkin tekele ve özerkliğe sahiptir (Koslovski, 2009, s. 54-56).

Sağlık Etiği İlkeleri

M.Ö. 460-370 yılları arasında Eski Yunan’da yaşayan ve hekimlik mesleğinin sembolü olarak kabul edilen Hipokrat, uygulamalarında ve eserlerinde belli ahlaki ilkelere ve meslek kurallarına yer vermiş olup, söz konusu etik kodlar yüzyıllar boyunca kullanılmıştır. Hi-

pokrat Yemininde yer alan ifadeler tıp uygulamalarının yanında sağlık etiği için de dönüm noktasıdır. Günümüzde sağlık etiği içinde yer alan kavramlar ilk kez burada dile getirilmiştir (Aydın, 2006, s. 13).

Sağlık etiğinde son yıllarda yoğun biçimde kullanılmakta olan ilke kavramı ve onun öğelerinin kaynaklarını Hipokrat'a kadar uzatmak genel kabul görmeye birlikte, sağlık etiği ilkeleri ilk kez 1803 yılında Thomas Pervical tarafından yazılı hale getirilmiştir (Pervical, 1803). Daha sonra 1847'de büyük ölçüde Pervical'ın etik ilkelerine dayanarak Amerikan Tıp Birliği (American Medical Association) tarafından etik ilkeler hazırlanmıştır (Çobanoğlu, 2009, s. 15).

Amerikan Tıp Birliği tarafından en son 2001 yılında revize edilen sağlık etiği ilkelerini aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (www.ama-assn.org, 2013):

- Hekim şefkat ve saygı ile insan onuru ve hakları için yeterli tıbbi bakım sağlamaya kendini adanmalıdır.
- Hekim profesyonellik standartlarını muhafaza etmeli, profesyonel ilişkilerinde dürüst olmalı, hekimlerin yetkinlik eksikliği ve etik dışı davranışları ile sağlık kuruluşlarının etik dışı davranışlarıyla mücadele etmelidir.
- Hekim yasalara saygılı olmalı ve aynı zamanda hastanın yararı için gereken sorumluluğu kabul etmelidir.
- Hekim hastaların, meslektaşlarının ve diğer sağlık çalışanlarının haklarına saygı göstermeli ve hukuki kısıtlamalar çerçevesinde hastanın sırlarını ve gizliliğini korumalıdır.
- Hekim tıp eğitimini sürdürmek için çalışmayı sürdürmeli, uygulama ve bilimsel bilgi kapasitesini geliştirmeli; gerektiğinde hastalara, meslektaşlarına ve topluma faydalı olmak üzere yeteneklerini kullanmalı, danışmanlık yapmalıdır.
- Hekim, acil durumlar dışında, uygun hasta bakımı sağlanmasında gerekli tedavi ve hizmeti seçerken özgür olmalıdır.
- Hekim toplumun ve halk sağlığının iyileştirilmesi ve geliştirilmesine katkıda bulunacak etkinliklere katılma sorumluluğunu kabul etmelidir.
- Hekim hastanın tedavisinde ortaya çıkabilecek olağanüstü durumların sorumluluğunu kabul etmelidir.
- Hekim tüm insanların sağlık hizmetine erişimini desteklemelidir.

Sağlık etiği ilkeleri literatürde farklı şekillerde sistematik hale getirilmiş olmakla birlikte (Sayım, 2011, s. 55-63; Çobanoğlu, 2009, s. 17-19; Bahçecik, 2009, s. 70; Yıldırım, 2008, s. 15-19), söz konusu ilkelerin genel olarak (i) yarar sağlama, (ii) özerk olma ve başkalarının özerkliğine saygı gösterme, (iii) zarar vermeme ve (iv) adil olma ilkeleri etrafında toplandığı görülmektedir (Beauchamp ve Childress, 2012). Aydınlatma, sır saklama, mahremiyete saygı gösterme, dürüstlük, ayrımcılıktan kaçınma, saygılı davranma ve eşit hizmet sunma, iletişim ve onam, yeterliği olmayan hasta için karar verme süreci, mesleki gizlilik temel ilkeler arasında yer almamakla birlikte, sağlık etiği ilkeleri olarak kabul edilmektedir (Williams, 2009, s. 37).

Toplum Odaklı ve Hasta Odaklı Sağlık Hizmeti Ekseninde Etik İkilemler

Hekimler ve hemşireler sağlık hizmeti sunumunda pek çok etik ikilem ve etik problemlerle

karşılaşabilmektedir. Sağlık hizmeti perspektifinde konuyu ele aldığımızda, toplum odaklı sağlık hizmeti ile hasta odaklı sağlık hizmetinin tedavi ve bakım sürecinde ortaya çıkabilecek etik ikilemlerde etkili olabileceği düşünülmektedir. Toplum odaklı sağlık hizmeti ile hasta odaklı sağlık hizmetine vurgu yapan “halk sağlığı etiği” ve “klinik etik” arasında önemli farklılıklar bulunmakta, bu durum sağlık hizmeti sunumunda birtakım sorunlara neden olmaktadır. Diğer bir ifadeyle halk sağlığı etiği ve klinik etik çoğu zaman birbiriyle çatışmaktadır. Nitekim Schwartz ve arkadaşlarının yaptığı çalışma (2012), sağlık profesyonellerinin tedavi ve bakım sürecinde karşılaştıkları etik problemlerin nedenini belirlemeye çalışmakta ve etik ikilemlerin hem halk sağlığı etiği ve hem de klinik etik uygulamalarından kaynaklandığı üzerinde durmaktadır.

Toplum odaklı sağlık hizmetine vurgu yapan halk sağlığı etiği, toplumun çıkarını ön plana çıkarmakta ve sağlığın geliştirilmesine yönelik faaliyetlere önem vermektedir. Bulaşıcı hastalıklar, doğal afetlerin ortaya çıkardığı sağlık sorunları, yoksulluk ve açlıkla mücadele halk sağlığı etiğinin öncelikleri arasında yer almaktadır. Hasta odaklı sağlık hizmetine vurgu yapan klinik etik ise, bireyin çıkarlarına odaklanmakta ve hasta otonomisine önem vermektedir. Halk sağlığı uygulamaları toplumun sağlığını geliştirmeye yönelik faaliyetlere ağırlık vermekte, bu durum ise bireylerin sağlık hizmeti ihtiyacı ve talebiyle çelişebilmektedir. Halk sağlığı etiği ve klinik etik arasında yaşanan çatışma etik ikilemlerin kaynağı olarak görülmüş ve sağlık hizmeti sunumunda etik problemlerin ortaya çıkmasına neden olduğu sonucuna varılmıştır (Schwartz vd., 2012, s. 82-83).

Sağlık hizmeti sunumunda etik boyutu ortaya koyabilmek amacıyla Schwartz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmada, sağlık profesyonellerinin yoksulluk, doğal felaketler ve savaş durumlarında sağlık hizmeti sunumunda karşılaştıkları etik problemler ve etik ikilemlerin temelinde (i) kaynakların sınırlı olmasının, (ii) eşitsizliğin, (iii) uluslararası yardım kuruluşlarının politikalarının ve gündemlerinin, (iv) hekimlerin ve hemşirelerin rolleri ve etkileşimleriyle ilgili algılanan normların etkili olduğu görülmüştür (Schwartz vd., 2012, s. 83). Söz konusu araştırmada yapılan vaka analizlerinde toplum odaklı sağlık hizmeti ile hasta odaklı sağlık hizmeti anlayışı arasındaki çatışmanın ortaya çıkardığı etik ikilemlere dair örnekler yer verilmiştir. Savaşın devam ettiği bir Afrika ülkesinde yeterli ilaç olmasına rağmen politik kararlardan dolayı tüberkülozlu hastaların tedavi edilmemesi ve ölüme terk edilmesi; salgın hastalığın yaşandığı bir Afrika ülkesinde bir hemşirenin toplum sağlığı hizmeti mi yoksa hastanede tedavi ve bakım hizmeti mi vermesi gerektiği; yine bir Afrika ülkesinde herhangi bir bulaşıcı hastalığın tedavisi ile ilgili program dâhilinde başka bir hastalığın tedavi edilmemesi halk sağlığı etiği ile klinik etik arasında yaşanan etik ikilemi gözler önüne sermektedir (Schwartz vd., 2012, s. 83-85).

Schwartz ve arkadaşlarının yaptığı çalışmanın ortaya koyduğu sonucu, hekimlerin ve hemşirelerin halk sağlığı etiğinin değerleriyle klinik etiğinin değerleri arasında yaşadıkları çatışma ve bunun neticesinde yaşanan etik ikilemler şeklinde özetlemek mümkündür. Gerek halk sağlığı etiğinin gerekse klinik etiğin hekim ve hemşirelere sağlık hizmeti sunumunda rehberlik edemediği görülmektedir. Bu noktada sağlık hizmeti sunumu sırasında etik problemlerin ve etik ikilemlerin yaşanmaya devam ettiğine dikkat çekilmektedir. Kaynak dağılımında eşitsizliğin ve adaletsizliğin yaygın olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sağlık hizmeti sunumunda hem toplum odaklı hem de hasta odaklı hizmet anlayışının önemi ortaya çıkmaktadır ve sağlık profesyonellerinin de sürece dâhil olduğu bir çözümün geliştirilmesinde fayda vardır (Schwartz vd., 2012, s. 88).

Sağlık Etiğinde Ampirik Araştırmaların Önemi

Günümüzde etik farkındalığın artması ve etik uygulamaların geliştirilebileceğine dair genel kabul, her alanda olduğu gibi sağlık hizmetlerinde de giderek belirgin hale gelmektedir. Özellikle sağlık hizmeti sunumunda hekimlerin ve hemşirelerin etik değerleri göz önünde bulundurduğunu söylemek mümkündür. Kuşkusuz sağlık etiği doğru tercihleri yapmayı, doğru bakım ve tedaviyi sağlamayı, hasta ve hasta yakınlarıyla etkin iletişim kurmayı gerekli kılmaktadır. Diğer taraftan, teşhis ve tedavi hizmetlerinin yüksek maliyetli ve karmaşık olması, sağlık hizmeti talebinin artması ve çeşitlenmesi gibi nedenlerle sağlık etiğine olan ilgi daha çok artmıştır. Özellikle hekimlerin tedavi sürecinde aldıkları kararlarda ikileme düşmeleri, etik farkındalığı artırmakta ve bu konuda rehberlik ve tavsiye ihtiyacını ortaya çıkarmaktadır.

Felsefi açıdan etik kavramı üç alanda incelenmekte olup bunları normatif etik, uygulamalı etik ve meta etik olarak sıralamak mümkündür. Normatif etik, ahlak sisteminin temel değerleri ve bu değerlerin geliştirilmesi üzerinde durmakta; uygulamalı etik kültürlerin, insanların, toplumların ahlaksallığının tanımlanması ve buna ilişkin çalışmaların yapılması üzerinde durmakta; meta etik ise ahlakın nedenselliğini analiz etmektedir. Uygulamalı etik kavramının daha ileri aşaması olarak kabul edilen ve özellikle sağlık hizmeti alanında daha çok karşımıza çıkan “ampirik etik”; normatif etik, uygulamalı etik ve meta etiği bünyesinde barındırması nedeniyle dikkat çekmektedir (Musschenga, 2005, s. 467-468).

Genel olarak etik ve sağlık etiği alanında literatür gözden geçirildiğinde, çoğunlukla betimleyici/normatif çalışmaların hâkim olduğu görülmektedir. Etik teori ve siyaset, yönetim, sağlık gibi alanlarda etik üzerine yapılan çok sayıda çalışma olmasına rağmen, aynı alanlarda yapılan ampirik etik çalışmaları sınırlı kalmıştır. İlgili alanda çalışan akademisyenler/araştırmacılar etik düşüncüyü tamamlayan etik araştırmalara olan ihtiyaca dikkat çekmektedirler. Kamusal yararı yorumlamada yöneticilerin önemli rolleri olmasına rağmen, sınırlı sayıda çalışma kamu hizmetlerinde yöneticilerin güncel etik problemlere ilişkin tutum ve davranışlarını incelemiştir (Genç vd., 2009, s. 75). Ortaya çıkan bu tablo siyaset, yönetim ve sağlık gibi alanlarda etik farkındalık için ampirik etik çalışmalarının önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir.

Diğer alanlarda olduğu gibi sağlık etiği alanında da ampirik çalışmaların eksikliği dikkat çekmektedir. Her ne kadar son dönemde sağlık etiği literatüründe normatif-felsefi etik analizlerine oranla baskın bir şekilde ampirik etik çalışmaları ön plana çıksa da, genel olarak ağırlığın normatif etik çalışmalarında olduğu görülmektedir. Nitekim sağlık etiği literatürü incelendiğinde mevcut çalışmaların iki temel alanda toplandığını söylemek mümkündür. Bunlardan birincisi ampirik etikle ilgili kavramsal çerçeve ile ilgili olup, normatif etik ve ampirik etik araştırmaları arasındaki ilişkiye odaklanmaktadır. Söz konusu makalelerin bir kısmı ise somut etik konuları araştıran ve sosyo-ampirik yöntemleri kullanan çalışmalardan oluşmaktadır (Salloch vd., 2012). Bu durum, sağlık profesyonellerinin ve sağlık yöneticilerinin etik farkındalıkları ve etik karar verebilmeleri açısından sağlık etiği alanında yapılan çalışmalarda ampirik araştırmalara daha fazla önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Sağlık hizmetleri sunumunda toplum odaklı anlayış ve insan odaklı anlayış arasında ortaya çıkan çatışma ve bunun sonucunda sağlık profesyonellerinin yaşadığı etik ikilemin çözümü noktasında ampirik etik araştırmalarının katkı sağlayacağını söylemek mümkündür. Nitekim sağlık hizmetlerinde etik değerlere ve normlara ait araştırmaları içeren ampirik etik; ahlaki tartışmaları, sağlık hizmetleri sunumunda yaşanan etik ikilemleri analiz etmeyi ve

çözmeyi ve klinik etik danışmanlığına ait sistematik çalışmaları içine almaktadır (Førde, 2012, s. 517-518). Klinik uygulamalarla ilgili önemli bilgilerin ortaya konması ve teşhis ve tedavi sürecinde hekimlerin etik farkındalıklarını sağlaması açısından sağlık hizmetlerine katkı sağlayan ampirik etiğin odağı çok geniş olduğu için, literatürde derinlemesine mülâkat, odak grup görüşmeleri, kantitatif teknikler ve anket gibi çok çeşitli araştırma yöntemlerinin kullanıldığı görülmektedir (Førde, 2012, s. 518-519).

Sağlık hizmetlerinde etik ilke ve değerleri belirleyerek ve analiz ederek klinik uygulamaların kalitesinin iyileştirilmesine katkıda bulunan ampirik etik ayrıca, sağlık etiği literatürüne sağlık hizmetleri ile ilgili katkıda bulunmaktadır. Buna ilave olarak sağlık hizmetleri sunumunda etik değerlerin sağlık profesyonellerinin karar ve uygulamalarını nasıl etkilediğini göstererek, sağlık etiğinin faydalı ve kullanışlı olduğu konusunda hekim ve hemşireleri ikna edebilir. Böylelikle ampirik etik, sağlık hizmeti sunumu ve etik arasında bir köprü işlevi görebilir (Førde, 2012, s. 525). Burada dikkat çekilen hususlar sağlık etiği alanında ampirik araştırmaların önemini ortaya koymaktadır.

Değerlendirme ve Sonuç

Bireylerin izlemesi gereken ahlaki standartlar ve kurallar olarak kabul edilen etik, bireylerin nasıl davranacağını açıklayan ve tanımlayan ilkeler, değerler ve standartlar sistemi olarak tanımlanmaktadır. Ahlaki davranış, eylem ve yargıları ilgilendiren bir konu olarak felsefe ve bilimin önemli bir parçası ve sistematik bir çalışma alanı olan etik; ahlaki kavramları ve ahlaki yargıları analiz etmekte, ahlaki tutumların ardında yatan yargıları ele almaktadır. Etik, insanların çelişen istekleri ve bireylerin çatışmalarını çözümlenecek ilkelerin belirlenmesi sürecine ilişkin tartışmaları üzerinde odaklanmaktadır.

Siyaset, hukuk, ekonomi, yönetim ve medya gibi çok geniş bir alanda uygulama alanı bulan etik kavramının yaygın bir şekilde yer aldığı alanlardan biri de sağlıktır. Etik kavramının mesleki değer yargılarını içerdiği düşünülürse, yaklaşık 2400 yıl önce yaşayan ve modern tıbbın kurucusu olarak kabul edilen Hipokrat'ın hekimlik mesleğine ilişkin belirlediği ilkelerin, etik değer ve ilkelerin temeli olduğunu söylemek mümkündür. Bu açıdan etik konusu kapsamında sağlık etiği ayrı bir yere ve öneme sahiptir. Sağlık hizmetlerinde hekim-hasta ilişkisinde var olan bilgi asimetrisi ve sağlık hizmeti arzından bağımsız sağlık hizmeti talebi gibi sağlık hizmetlerinin doğası gereği ortaya çıkan tablo, sağlık hizmetleri sunumu ilgili bir değerler sistemi oluşturmayı ve sağlık hizmetleri sunumunda karşılaşılan değer sorunlarının çözümüne yönelik yaklaşımları belirlemeyi zorunlu kılmaktadır.

Sağlık hizmetleri sunumunda, hekimlerin ve hemşirelerin iki değer arasında karar vereme durumu ile çok sık karşılaştıklarını söylemek mümkündür. Tedavi ve bakım sürecinde birden fazla seçeneğin bulunması durumunda, hangi seçeneğin daha iyi olduğuna karar verme noktasında hekimlerin ve hemşirelerin etik ikilemler yaşadığı görülmektedir. Etik ikilemlerin çözümünde net ve belirli kurallar bulunmadığı için, özellikle tedavi ve bakım hizmeti sunumu sırasında hekim ve hemşireler büyük ölçüde sıkıntı yaşamaktadır. Bu duruma ilave olarak, sağlık hizmeti sunumunda toplum odaklı hizmet anlayışını esas alan halk sağlığı etiği ile hasta odaklı hizmet anlayışını esas alan klinik etik arasında da çatışma yaşanmakta ve bunun sonucunda etik ikilemler ortaya çıkmaktadır.

Son dönemde yaygınlık kazanan ampirik etik araştırmalarının, sağlık hizmeti sunumunda hekimlerin ve hemşirelerin karşı karşıya kaldıkları etik ikilemlere çözüm bulabilmek ve sağlık hizmetlerinde etik değer ve ilkeleri belirleyebilmek adına katkıda bulunduğu düşü-

nülmektedir. Nitekim ampirik etik araştırmaları, sağlık hizmetlerinde etik ilke ve değerleri belirleyerek ve analiz ederek klinik uygulamaların kalitesinin iyileştirilmesine yardımcı olmakta, sağlık etiği literatürüne sağlık hizmetleri ile ilgili katkı sağlamaktadır. Her ne kadar literatürde ampirik etik araştırmalarının payı düşük olsa da, sağlık etiği alanında yapılacak ampirik araştırmalar etik ikilemlerin çözümlerine önemli katkı sağlayacaktır.

Sağlık hizmeti sunumunda özellikle hekimlerin tek başına karar verici durumundan karar veren bir ekibin üyesi konumuna gelmeleri, tedavi ve bakım sürecinde yaşanan etik ikilemleri büyük oranda ortadan kaldıracaktır. Hekimlerin tedavi sürecinde ihtiyaç duydukları noktada başvurdukları konsültasyon hizmetine benzer şekilde, karşılaştıkları etik ikilemlerde doğru karar verebilmeleri için “Klinik Etik Danışmanlık Hizmeti”ni hayata geçirilmesi ve işlevsellik kazanması gerekmektedir. Bu noktada hâlihazırda hastanelerde yer alan ve klinik araştırmaların etik ilkelere ve ilgili mevzuata uygunluğunu kontrol eden etik kurulların işlevsel hale getirilerek, tedavi ve bakım sürecinde karşılaşılan etik ikilemlerde başta hekimler olmak üzere sağlık profesyonellerine danışmanlık hizmeti verecek şekilde yeniden yapılandırılmasında fayda vardır.

Kaynaklar

- American Medical Association (2013). “Principles of Medical Ethics”, <http://www.ama-assn.org/ama/pub/physician-resources/medical-ethics/code-medical-ethics/principles-medical-ethics.page>
- Arda, B. (2004). “Etiğe Kavramsal Giriş ve Temel Yaklaşımlar”, Arda, B., E. Kâhya ve T. G. Başağaç, (Ed.), *Bilim Etiği ve Bilim Tarihi*, Ankara, Ankara Üniversitesi Yayınları, 21-36.
- Audi, R. (2004). *The Good in The Right*, New Jersey, Princeton University Press.
- Aydın, İ. (2010). *Yönetmel, Mesleki ve Örgütsel Etik*, 4. Baskı, Ankara, Pegem Akademi Yayınevi.
- Aydın, E. (2006). *Tıp Etiği*, Ankara, Güneş Tıp Kitabevi.
- Bahçecik, N. (2009). “Hemşirelikte Etik”, Sabuncu, N. (Ed.), *Hemşirelik Bakımında İlke ve Uygulamalar*, İstanbul, Alter Yayıncılık.
- Beauchamp, T. L. and J. F. Childress (2012). *Principles of Biomedical Ethics*, 7th Edition, New York, Oxford University Press.
- Barkow, J. H. (2000). “Davranış Kuralları ve Evrimin Davranışı”, Changeux, J. P. (Ed.), *Etiğin Doğal Kökenleri*, Çev. Nermin Acar, İstanbul, Mavi Ada Yayınevi, 95-113.
- Çobanoğlu, N. (2009). *Kurumsal ve Uygulamalı Tıp Etiği*, Ankara, Eflatun Yayınevi.
- Förde, R. (2012). “How Can Empirical Ethics Improve Medical Practice?”, *Cambridge Quarterly of Healthcare Ethics*, Vol 21, 517-526.
- Genç F. N., H. Özgür ve G. Kılınç (2009). “Seçilmiş Uluslararası Kamu Yönetimi Dergilerinde Etik ile İlgili Kuramsal ve Kavramsal Tartışmalar”, *TODAİE Kamu Etiği Sempozyumu Bildiri Kitabı*, Cilt 1, Ankara, TODAİE Yayını, No 347, 75-100.
- Koslovski, P. (2009). “Etik ve Hekimlik Sanatı”, Tepe, H. (Ed.), *Etik ve Meslek Etikleri*, 2. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev. Çetin Türkyılmaz, 47-65.
- Kuçuradi, İ. (2011). *Etik*, 5. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Kuçuradi, İ. (2009). “Felsefi Etik ve Meslek Etikleri”, Tepe, H. (Ed.), *Etik ve Meslek Etikleri*, 2. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev. Çetin Türkyılmaz, 27-43.
- Lamberton, L. and L. Minor-Evans (2009). *Human Relations: Strategies for Success*, 4th

- Edition, Chicago, Irwin Mirror Press.
- Musschenga A. W. (2005). "Empirical ethics, context-sensitivity, and contextualism", *Journal of Medicine and Philosophy*, Vol 30, No 5, 467-490.
- Oğuz, Y., H. Tepe, N. Ö. Büken ve D. Kırımsoy Kucur (2005). *Biyotetik Terimleri Sözlüğü*, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları.
- Örs, Y. (2009). "Biyotip Etiği ve Felsefenin Sınırları", Tepe, H. (Ed.), *Etik ve Meslek Etikleri*, 2. Baskı, Ankara, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Çev. Çetin Türkyılmaz, 67-79.
- Pervical, T. (1803). *Medical Ethics: Or, a Code of Institutes and Precepts, Adapted to the Professional Conduct of Physicians and Surgeons*, Manchester, S. Russell Printed.
- Salloch, S., J. Schildmann and J. Vollmann (2012). "Empirical research in medical ethics: How conceptual accounts on normative-empirical collaboration may improve research practice", *BMC Medical Ethics*, Vol 13, No 5, 1-7.
- Sayım, F. (2011). *Sağlık Piyasası ve Etik: Sağlık Hizmetlerinde ve Sağlık Piyasasının Yapısında Etik*, Bursa, MKM Yayınları.
- Schwartz, L., M. Hunt, C. Sinding, L. Elit, L. Redwood-Campbell, N. Adelson and S. de Laat (2012). "Models for Humanitarian Health Care Ethics", *Public Health Ethics*, Vol 5, No 1 81-90.
- Svara, J. H. (2007). *The Ethics Primer for Public Administrators in Government and Nonprofit Organization*, Arizona, Jones and Bartlett Publishers.
- Svensson, G. and G. Wood (2004). "Corporate Ethics and Trust in Intra-Corporate Relationships: An In-Depth and Longitudinal Case Description", *Employee Relations*, Vol 26, No 3, 320-336.
- Tepecik, F. ve A. Yazıcı (2012). "Sağlık Sektöründeki Etik Problemlerinin Nedenleri", *International Conference on Eurasian Economies*, Almata, Kazakistan, 382-388.
- Ülman, Y. I. (2010). "Etik, Biyoetik, Hukuk: Temel Kavramlar ve Yaklaşımlar", *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1-4.
- Williams, J. R. (2009). *Medical Ethics Manuel*, 2nd Edition, France, World Medical Association Publication.
- Yıldırım, G. (2008). *Sağlık Profesyonellerinin Etik Kavramından Anladıkları ve Kuramsal Etik Çalışması Yapanlardan Bekledikleri*, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Yüksel, C. (2012). "Etik ve Felsefi Açından Hasta-Hekim İlişkisi", Zengin, N. (Ed.), *Sağlık Çalışanı-Hasta İlişkisinde Güncel Konular*, Konya, Kardelen Yayınları, 7-18.

Teşekkür

Bu çalışmanın ortaya çıkmasına tartışma ve yorumlarıyla katkıda bulunan Sakarya Üniversitesi Sağlık Yönetimi Yüksek Lisans Programı Sağlık Yönetiminde Etik Dersi öğrencilerine teşekkür ederiz.

Benefits of Empirical Ethics Practices in Ethical Dilemmas in Health Care

HARUN KIRILMAZ/SELMA KILIÇ KIRILMAZ

Abstract: *Ethics which is used in terms of suitability to fundamental ethical values of human behavior confronts us as a multi-disciplinary concept attaching various meanings in a very large area such as science, technology, education, health, environment, law, administration and politics. Although scientists have difficulty to develop a common description to ethical concept, it is observed that ideas surfacing on this matter gather around “principles, values and standards system explaining and defining how individuals behave correctly”.*

Health is leading among areas where human behaviors have to be “righteous” depending on certain values, principles and standards. Concept which we could generalize as health ethics focuses on the matter of what a health professional should and should not do when doing a research in a related area or practicing their profession and how to solve a problem encountered in a certain situation. Developments experienced in health sector lead to facing some ethical dilemmas during service rendering by health professionals, and as a result ethical problems may surface.

In this paper, in order to offer a remedy to ethical dilemmas and ethical problems encountered during service rendering by health professionals, information will be given on empirical applications. In this context, primarily information will be presented about ethical and health ethics concepts, and subsequently the effect of health ethics models on ethical dilemmas will be addressed and finally significance of empirical ethics studies and ethical consultancy service in the ethical framework of health services will be emphasized.

Keywords: *Ethics, health ethics, empirical ethics.*

27 Mayıs ve İşadamları

CENGİZ SUNAY*

Özet: 27 Mayıs darbesiyle işadamları arasındaki ilişki hususunda, bazı işadamlarının anılarında yer alan kimi anekdotlar küçük de olsa bir fikir verebilir. Bu kısa çalışmada, Türk iş dünyasının önde gelen üç isminin, kaleme aldıkları hatıralarında, 27 Mayıs darbesiyle alakalı olanlar aktarılıp yorumlanmaya çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: 27 Mayıs darbesi, işadamları, Vehbi Koç, Sakıp Sabancı, Nejat Eczacıbaşı.

Giriş

Özel sektörle 27 Mayıs arasındaki ilişki, aslında bir parça da devletle işadamları arasındaki ilişkinin gerek tek partili yıllarda, gerekse DP iktidarları dönemindeki boyutuyla ilgiliymiş gibi görünmektedir.¹ Hatırat kaleme alan işadamlarının bu konuya dair yazdıkları, her ne kadar kimi noktalardaki sessizliği devam ettirse de, yine de devlet ve işadamları ilişkisi açısından önemli bilgiler vermektedir.

Türk burjuvazisinin gelişim süreci içinde, özellikle İttihatçıların milli iktisat politikası çerçevesinde yaptıkları mühim bir yer işgal eder lakin cumhuriyetle birlikte bu ilişkinin tarafları arasında belli bir eksen kaymasının yaşandığı da söylenebilir. Şöyle ki, 1913-1918 yılları arasında burjuvazi emekleme devrini yaşayan korunup kollanmaya muhtaç, edilgen bir konumdayken; cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte artık gittikçe palazlanan ve çokça yazıldığı-nın aksine bürokrasiye kafa tutan bir mevkie yerleşmeye başlar.

Lozan öncesinde 1923'te İzmir'de toplanan iktisat kongresinden, 1929'da alınan devletçiliğe geçiş kararına kadar uygulanan ekonomi politikaları, aslında burjuvaziye sağlaması beklenen imkânların yeterli seviyede olmayışına da bağlanmaktadır. Buna göre, devletçi iktisat siyaseti, ekonomi politik açıdan bürokrasinin burjuvazi karşısında aldığı bir tedbir olmaktan ziyade, tökezleyen burjuvaziye uzatılan bir dost eli olduğu hususunda ikna edici yorumlar yapılmaktadır.²

Bu kısa çalışmada, Koç, Sabancı ve Eczacıbaşı gruplarının 27 Mayıs karşısındaki tutumları, bu üç grubun başında bulunanlar tarafından kaleme alınmış hatıralarda değindikleri kadarıyla özetlenmeye çalışılacaktır.

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi

¹ Ayrıntılar için bkz. Ayşe Buğra, *Devlet ve İşadamları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.

² Yalçın Küçük'ün *Türkiye Üzerine Tezler* dizisinin 1. cildi, bu iddiayı ileri sürer. Bkz. Yalçın Küçük, *Türkiye Üzerine Tezler-1*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987.

1. Koç Grubu ve 27 Mayıs

Koç Grubunun zaman içinde devletle nasıl bir alaka içinde olduklarını, grubun kurucusu Vehbi Koç'un anılarından takip etmek mümkün. Anılarının bir yerinde Koç, tek partili yıllarda yürüttüğü işlerde gördüğü kimi yardımlardan söz ediyor; bunlardan birinde, kendisine borcu olan bir işadamının iflasın eşiğine geldiğini, söz konusu şahsın kendisinin müşterisi olduğundan bahisle, onun batması halinde kendisinin de batacağını anlatıyor. İş Bankası'na olan borçları nedeniyle sıkışan Nafiz Kotan'ın, o sırada Viyana'da olan Celal Bayar'la görüşmek üzere bu kente gittiğini, Bayar'ın meseleyi Atatürk'e açarak adı geçene çeşitli devlet işleri verilerek batmasına engel olunduğunu; böylece kendisinin de kurtulduğunu anlatıyor.³

Peker Hükümetinin muhalefete karşı sertlik yanlısı bir tutum takındığı dönemde, İnönü tarafından yayınlanan 12 Temmuz Beyannamesi'nin kamuoyuyla henüz paylaşılmadan önce, İnönü tarafından kendisine gösterildiğini aktaran Koç, bunun esbab-ı mucibesini hâlâ çözeemediğini de aktarmaktadır.⁴ Koç, 27 Mayıs'a takaddüm eden günlere kadar CHP üyesidir.

DP'nin iktidara gelmesinden sonra bu kez Bayar tarafından partiye davet edildiğini; reddetmesi üzerine Bayar'ın kendisine gücendiğini anlatan Koç; bu kırgınlığının DP iktidarı boyunca devam ettiğini; hatta Bayar'ın resmi davetlerde bile kendisinin elini sıkmadığını aktarıyor. Lakin Bayar'la 1978'e kadar kopmuş olan irtibatını yeniden tesis ettiği bilgisini de veriyor.⁵

Aslında CHP'liliğinin de sembolik olduğunu vurgulayan Koç, DP'ye girdiği takdirde bunun aleyhinde, kendisinin çok paragöz, tamahkâr olduğu şeklinde yorumlanmasından korktuğunu ifade etmektedir. Bilgi ve tecrübesinden yararlanılmak istenirse zaten başbakanın emrinde olduğunu söyleyen Koç;⁶ baskıların yoğunlaşması karşısında önce 1928'den beri yaptığı Ankara Ticaret Odası Başkanlığından; Türkiye Odalar Birliği'nden, Sınai Kalkınma Bankası'ndan ve Kızılay'dan ayrılmak zorunda bırakıldığı bilgisini vermektedir.⁷ Bu arada İnönü'den kendisine, 27 Mayıs öncesinde, biraz daha dayanması haberi geldiğini belirtmektedir.⁸

Koç'un Adnan Menderes hakkındaki görüşleri de oldukça dengelidir. Bir taraftan yürüttüğü ekonomi politikasıyla Merkez Bankasının döviz stoklarını erittiği; bu yüzden meydana gelen ithal mal kıtlığı karşısında, kendisini benzin karaborsacılığı yapmakla suçladığını aktarır; sonrasında böyle bir iş yapmadığının açığa çıkması karşısında kendisinden özür dilediğini de anlatmaktadır.

Diğer taraftan DP döneminde iyice büyüdüklerini ancak Menderes'in 1957 seçimlerinin finansmanında kullanmak üzere, dönemin İş Bankası Umum Müdürü Ahmet Dallı vasıtasıyla istediği 500 bin liranın, 27 Mayıs sonrasında kendisinin, askeri bir savcı tarafından sorguya çekilmesine neden olduğundan da söz etmektedir. Aynı seçimlerde ve 1954'te DP'nin yanı sıra CHP'ye de para verdiğini aktaran Koç, bu parayı neden verdiğini, vermediği takdirde hükümetin iş hayatındaki yükselişine ket vurup vurmayacağından, merakları celp et-

³ Vehbi Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayını, 1987, s. 173.

⁴ Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), s. 171.

⁵ Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), s. 174.

⁶ Vehbi Koç, *Hayat Hikâyem*, İstanbul: Apa Ofset Basımevi, 1974, s. 142.

⁷ Koç, *Hayat Hikâyem*, s. 145.

⁸ Koç, *Hayat Hikâyem*, s. 147.

mesine rağmen, bahsetmemektedir.⁹

Koç'un önce DP'ye katılması yönünde baskılara muhatap olduğunu; bu baskıların bir müddet sonra hiç değilse CHP'den ayrılması ısrarına dönüştüğünü; nihayet tazyiklerden bunalan Koç'un, 27 Mayıs'tan tam 87 gün önce, 10 Mart 1960 tarihinde CHP'den istifa ettiği, yine hatıratında kayıtlıdır.¹⁰

Koç'un OYAK Genel Kurulu'na, Bülent Yazıcı ve Kazım Taşkent'le birlikte, dışarıdan seçilmiş üç üyeden biri olduğu bilinmektedir. OYAK'ın fon kullanımıyla ilgili olarak kendisinin yaptığı eleştiriler karşısında, bir takım asker üyeler tarafından, OYAK'ın kuruluşunun işine gelmediği için bu şekilde konuştuğu yönündeki suçlanma hadisesinde Cevdet Sunay'ın, kendisini teskin edici jestini ise unutamadığını aktarmaktadır.¹¹

Vehbi Koç, 27 Mayıs'tan sonra başlatılan hazineye bağış kampanyasına 26 kilo külçe altınla katıldığını da belirtmektedir.¹² Netice itibarıyla; 27 Mayıs ile Koç Grubu arasındaki mesafe: Darbenin bizzat içinde ve teşvikçisi olmadığı lakin 27 Mayıs sonrasında belirgin bir rahatlamaya kavuşma hali olarak tarif edilebilir.

2. Sabancı Grubu ve 27 Mayıs

Türk işadamları içinde hatırat kaleme alanlardan biri de Sakıp Sabancı'dır. Sabancı'nın anılarında 27 Mayıs'la ilgili, dönemin fısıltı gazetesi marifetiyle yayılan öldürülen gençler meselesiyle ilgili bir anekdot önemlidir. Yukarıda da belirtildiği gibi, 28–29 Nisan olayları esnasında öldürülüp kaybedilen yüzlerce genç¹³ meselesinin inandırıcılık noktasında ne kadar güçlü olduğu bu hikâyede anlatılmıştır. Türkeş'in yerine önce Başbakanlık Müsteşarı; sonra da Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri olan Hilmi İncesulu'nun¹⁴ bile bu haberleri ve öldürülen gençlerin başına gelenleri bizzat gördüğünü söyleyebilecek konumda oluşunu ibretle anlatmaktadır.¹⁵

Hemen her dönemde sermayedar ile asker-sivil bürokrasinin aralarındaki ilişki biçimini göstermesi bakımından Sabancı'nın anlattıkları mühimdir. Anlaşıldığı kadarıyla yüksek rütbeli generaller, ziyarete geldikleri mahallin, önde gelenleriyle buluşup görüşmeyi adet haline getirmişlerdir. 1957'de Genelkurmay Başkanı olan Org. Feyzi Mengüç de bunlardan biri. Adana gezisinde programını Hacı Ömer Sabancı'ya da bildiriyor. Devrik DP'nin, en az mensupları kadar husumet celbetmiş olan dönemin Genelkurmay Başkanı Org. Rüştü Erdelhun

⁹ Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), s.176–177; Koç, *Hayat Hikâyem*, s. 142–143.

¹⁰ Koç, *Hayat Hikâyem*, 150–151; Aynı hususları teyit etmesi açısından bkz. Can Kıraç, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995, s. 98–138.

¹¹ Koç, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim* (1973–1987), 178; Koç, *Hayat Hikâyem*, s. 112.

¹² Koç, *Hayat Hikâyem*, s. 118.

¹³ Basının bu konuyu işleyiş biçimine bir örnek olması açısından bkz. “Şehitleri tespit için komisyon kuruldu. Üniversitelileri öldürdükten sonra meçhul yerlere gömen polisler sorguya çekiliyor. Dikilecek abidenin istismar edilmemesi istendi”, *Tercüman*, 31 Mayıs 1960.

¹⁴ İncesulu'nun bu tavrında, Kırkoğlu'nun şu anekdotunun bir etkisi olabilir mi? 28–29 Nisan olaylarına katılan öğrencilerin, öldürüldükten sonra kıyma makinelerinde öğütüldüğü iddialarını araştırmak üzere CHP tarafından kurulan üç kişilik bir parlamento heyeti kurulur ve olay mahalline giderek konuyu araştırırlar. Hazırladıkları raporda böyle bir hâdisenin olmadığı kanaatine varmaları karşısında İnönü çok sinirlenir ve şunları söyler: “Olmaz. Yoktur demeyeceksiniz, vardır imajı vereceksiniz!” bkz. Tanju Cılızoğlu, *Kırık Politika [Anılarla Kamil Kırkoğlu]*, İstanbul: Elya Yayıncılık, 1997, s. 90.

¹⁵ Sakıp Sabancı, *İşte Hayatım*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 1985, s. 320.

Paşa da Sabancı ailesi tarafından ağırlananlardan.¹⁶ Ailenin tanışık olduğu generaller arasındaki iki isim daha bir önem taşımaktadır. Bunlar: 27 Mayıs esnasında, İstanbul'da, darbenin en önemli vurucu gücü olan Davutpaşa Zırhlı Tugayı Kumandanı mevkiindeki, darbe sonrasında ise İstanbul Valiliği vazifesine atanan, 21 Ekim 1961'deki ünlü protokolde¹⁷ korgeneral rütbesiyle imzası bulunan Refik Tulga; diğeri de Korg. Lütfü Hancıoğlu'dur.

Sabancı, Türk sermayedarlarının emekli paşalara olan tutkusunu; bir köşede ölümü bekleyen nitelikli insanların bilgi ve tecrübesinden yeniden istifade etmek şeklinde yorumlamakta ve bu hususta, holdinginin istifade ettiği üç asker, bir de sivil isimden bahsetmektedir. Bunlar: Eski Genelkurmay Başkanı E. Org. Semih Sancar, E. Org. Vecihi Akın ve E. Org. Suat Aktulga'dır. Sivil isim ise Koç'un DP'ye 500 bin lira yardımına tavassut eden şahıs olarak ismini zikrettiği Ahmet Dallı'dır.¹⁸ Sabancı, Dallı'nın, Balmumcu Garnizonundaki tutukluğunu müteakip Akbank'ın başına davet edildiği bilgisini veriyor. Bir diğer önemli isim ise Koç ve Taşkent'le birlikte OYAK Genel Kurulu'na alınan üçüncü sivil şahsiyet olan Bülent Yazıcı'dır. Yazıcı, Dallı'nın ölümü sonrasında Akbank'ın başına geçmiştir.

DP'li başbakan yardımcılarında ve bakanlardan biri olan Medeni Berk de Akbank'a yolu düşenlerden. Eski Başbakan ve cumhurbaşkanlarından Turgut Özal, belki de kendisiyle birlikte Sabancı Holding'e pek çok isim kazandıranlardan biri olarak temayüz etmektedir.¹⁹ Birçoğuyla politika hayatında da yarenlik edeceği, Safa Giray, Kemal Varol, Vehbi Dinçerler, Akgün Albayrak, Ahmet Çetinbudaklar, Talip Alp, Muzaffer Şavkal, Bülent Ünlü gibi isimleri, DPT'den Sabancı Holding'e kazandıran isim, yine Özal'dır. 12 Mart'ın, ara dönem hükümetlerinden sonuncusuna başkanlık eden Naim Talu'nun da sonraki yıllarda bu isimlere dâhil olduğu düşünülürse, bu grubun askeri ve sivil bürokrasiye tam anlamıyla çengel attığı söylenebilir.²⁰

Sabancı Grubunun DP hükümetlerine bakışı genel olarak olumludur. Sakıp Sabancı'nın gözünde Menderes, fevkalade dirayetli bir başbakandır. 1950 yılı Türkiye açısından önemli bir başlangıç yılıdır. Özel sektöre dayalı yeni bir sanayileşme, gelişme aşamasının başlangıcıdır. Yeni hükümet eskisinin aksine halka yakın olmak için sıkça Anadolu'ya çıkmaya başlamış; devlet adamları, mahallin önde gelenleriyle ve iş adamlarıyla toplantılar yapmaya başlamışlardır. Bossa'nın temelinde de yine böyle bir toplantı esnasında Bayar ile Hacı Ömer Sabancı arasındaki sohbetin yattığını belirten Sabancı, babasının²¹ hükümetten sadece kredi değil, personel de talep ettiğini belirtiyor. Kamudan özel sektöre ilk transferlerden biri de Sümerbank Nazilli Bez Fabrikası Müdürü Fazlı Tugay olmaktadır.²²

3. Eczacıbaşı Grubu ve 27 Mayıs

Nejat Eczacıbaşı da DP'li yıllara bakışı olumlu olan işadamlarından; Bayar'ı eski bir baba dostu, bir amca olarak gören bir isim. CHP iktidarının 1945 sonrasındaki yıpranmışlığına özellikle ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri açısından bakıyor. Harp yıllarında-

¹⁶ Sabancı, *İşte Hayatım*, s. 100–101.

¹⁷ Protokolün tam metni için bkz. Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1991, s. 192–193.

¹⁸ Sabancı, *İşte Hayatım*, s. 102–103.

¹⁹ Emin Çölaşan, *Turgut Nereden Koşuyor?* İstanbul: Tekin Yayınevi, 1988, s. 87.

²⁰ Sabancı, *İşte Hayatım*, s. 105 vd.

²¹ Sabancı'nın babasının biyografisi için bkz. Sadun Tanju, *Hacı Ömer*, İstanbul: APA Ofset Basımevi, 1983.

²² Sakıp Sabancı, *Değişen ve Gelişen Türkiye*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası AŞ, 1993, s. 50–51.

ki ekonomik politikanın, üstüne üstlük uygulanan Varlık Vergisi'nin²³ yarattığı tedirginlik karşısında, bu kesimlerin bir ve beraber olmaları gerektiği yönündeki dernekleşmelerinin ne kadar büyük bir önem taşıdığını belirterek 1946'da kurulan İstanbul Tüccar Derneği'nin ehemmiyetinden bahsetmektedir.

22-27 Kasım 1948'de özel teşebbüsün kendi gayretiyle topladığı Türkiye İktisat Kongresi'nde, aşırı devlet müdahalesinin iktisadi gelişmeye zarar verdiği tezinin ısrarla savunulduğunu belirtmektedir. 14 Mayıs seçimleri ertesinde iktidara gelen DP'nin özel sektör yanlısı olduğunu; yabancı sermayenin ülkeye girişinden kaygı değil, bilakis memnuniyet duyduğunu; devletçiliği önemli ölçüde sınırlamaya çalıştığını vurgulamaktadır. DP döneminin, özel sektörün iktisadi hayata ağırlığını koymasının hızlandığı bir dönem olduğunun altını çizmektedir. Eczacıbaşı, bunu, savaş döneminde önemli miktara ulaşan sermaye birikimiyle birlikte sağlanan uzun dönemli yatırım kredisi verilmesi uygulamasının devreye sokulması ve dış yardım kanallarının açılmasına bağlamaktadır.²⁴

Eczacıbaşı'nın 27 Mayıs yorumu, dengelidir; 27 Mayıs'a kadar geçen süreci ekonomi politik bir gözle tahlil etmeye çalışma gayretini izlemek mümkündür. Ekonomik liberalizmine rağmen DP'nin siyasi liberalizmi benimsemekte güçlük; bir o kadar da endişe duyduğunu yazmaktadır. 1955 yılında baş gösteren iktisadi sıkıntıların partiyi, muhalefetin acımasız eleştirileri karşısında sertleşmeye götürdüğünü belirten Eczacıbaşı, DP'nin tek başına kabahatli olmadığını, CHP'nin de adeta asıl sahibi olması gerektiğini düşündüğü iktidarın elinden gasp edilmişçesine davrandığını belirtmektedir.

DP'den mebusluk teklifi alan Eczacıbaşı bunu reddetmesi karşısında Menderes'in kendisine olan kırgınlığına bir de Vatan Gazetesi sahibi ve başyazarı Ahmet Emin Yalman'la olan dostluğunun tabii bir sonucu saydığı, Yalman'a yaptığı maddi yardımın, Menderes tarafından işitilmesi neticesinde Menderes'in üzüldüğünü belirtmektedir. 27 Mayıs hükümetlerinde kendisine bizzat Gürsel tarafından Sanayi Bakanlığının teklif edildiğini yazan Eczacıbaşı, görevi reddetmesini, bu sektörde kâr amacıyla çalışan işletmeleri olmasına bağlamaktadır. Bayar'ın bir baba dostu olması ötesinde, iktisadi meselelere olan vukufiyeti hususunda övgü dolu cümleler kuran Eczacıbaşı, İnönü'yle 1962'ye kadar hiçbir temasının olmadığını da ifade etmektedir.²⁵

Eczacıbaşı Grubu da, 27 Mayıs'tan sonra Bayar'ın iddia edilen akçalı işleriyle ilişkili bulunan ailelerden biri olarak taciz edilmiş. Bayar'a yapılan iftira kampanyasıyla itibarının zedelenmeye çalışıldığı tezi Nejat Eczacıbaşı tarafından da dile getirilmektedir. Tuğg. Faruk Güventürk'ün,²⁶ emrindeki kıtayla Levent'teki ilaç fabrikasını kuşatarak söz konusu kuruluşta

²³ Şu haberleri okuyup da tedirgin olmamak mümkün müdür? "Varlık vergisi kanunu dün kabul edildi", *Akşam*, 12 Teşrinisani 1942. ayrıca bkz. "Vergi müddeti bitti. Borcunu vermeyenlerin malları bugünden itibaren haczedilecektir", *Cumhuriyet*, 21 İkinci Kanun 1943. "Varlık vergisini vermeyenler; on yedi kişiden mürekkep ilk kafiye dün gece toplama kampına sevk edildi", *Cumhuriyet*, 22 İkinci Kanun 1943. "Varlık vergisini ödemeyenler. İlk Kafiye dün akşam Aşkale'ye yollandı. Kafiye azalarından ikisi son dakikada 497.000 lira tediye ederek serbest bırakıldılar. Aşkale yolcuları tıpkı Uludağ seyahatine çıkar gibi giyinmişlerdi. Ayaklarında golf pantolonları gözlerinde kar gözlükleri vardı", *Son Posta*, 28 İkinci kanun 1943.

²⁴ Nejat F. Eczacıbaşı, *Kuşaktan Kuşağa*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1982, s. 85 vd.

²⁵ Eczacıbaşı, *Kuşaktan Kuşağa*, s. 104-105.

²⁶ Faruk Güventürk, 27 Mayıs öncesinde ifşa edilen lakın yeterli önemin verilmemesi ünlü 9 Subay Olayında tutuklanan subaylardan biriydi. Bkz. Abdi İpekçi ve Ömer Sami Coşar, *İhtilalin İcyüzü*, İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965, s. 69 vd.

bulunduğu iddia edilen 500 bin liralık Bayar hissesinin hesabını soruşundan sitemle bahsedilen Eczacıbaşı, kuruluşun toplam sermayesinin 1 milyon lira olduğunu; Bayar'ın tek bir kuruluşluk bile hissesinin olmadığını yazmaktadır. Annesi ve babasının bu vesileyle sorguya çekildiğini belirtmektedir.

27 Mayıs, Eczacıbaşı ailesinden birinin de dolaylı olarak canını almış bir darbe olarak anlatılmaktadır. Kardeşi Vedat'ın bir meyhanedeyken, büyük sevgisi olduğu Menderes hakkındaki sitayişkâr sözlerinin, bir grup CHP'li gencin kavga çıkararak istismarı neticesinde, Vedat Eczacıbaşı önce karakola, sonra ise Balmumcu'ya düşer. Zaten kimi ruhsal bunalımları olan Vedat Eczacıbaşı, Menderes ismini ağzına almak ve babasının Bayar'ın yakın dostu olmasının bedelini bu şekilde ödemekle kalmamış, iki kez intihara bile kalkışmıştır. İkinci teşebbüs sonrası geçirdiği ameliyatın böbrekleri üzerindeki tesiriyle girdiği üremi komasından çıkamayarak hayatını kaybetmiştir.²⁷

Sonuç

Türk burjuvazisinin üç önemli isminin 27 Mayıs'a bakışı göstermektedir ki; her üçü de darbeyi onaylar bir tutum içinde olmamakla beraber, askeri vesayet rejimi karşısında kontrollü bir dil kullanmaktadırlar. Devrilen DP'nin ekonomi politikası hususunda övücü cümleler kurarken, iktidarının kimi dönemlerinde uygulamaya koyduğu tedbirleri darbenin gerekçeleri olarak onaylamasalar da; darbeye karşı bir tutum da almamaktadırlar.

27 Mayıs sonrasında hazırlanan yeni anayasayla birlikte gündeme gelen toprak reformu ve grevli, toplu sözleşmeli iş yasasında da görüldüğü gibi aslında 27 Mayıs sonrası kurulmaya çalışılan düzen pek o kadar Türk burjuvazisinin özlemine duyduğu bir düzen değildir. 15-16 Haziren 1970'de meydana gelen büyük yürüyüş ve ardından verilen 12 Mart Muhtırası ve sonrasında, 12 Eylül darbesine sürüklenişle birlikte ihdas edilen yeni düzenin oluşmasında sermaye sınıfının etkili dahil konusunda daha çok emare vardır.

Kaynaklar

- Altuğ, Kurtul, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul: Yılmaz Yayınları, 1991.
- Buğra, Ayşe, *Devlet ve İşadamları*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1996.
- Cılızoğlu, Tanju, *Kırık Politika [Anılarla Kamil Kırıkoğlu]*, İstanbul: Elya Yayıncılık, 1997.
- Eczacıbaşı, Nejat F. *Kuşaktan Kuşağa*, İstanbul: Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı Yayınları, 1982.
- İpekçi, Abdi ve Coşar, Ömer Sami, *İhtilalin İçyüzü*, İstanbul: Uygun Yayınevi, 1965.
- Kıraç, Can, *Anılarımla Patronum Vehbi Koç*, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1995.
- Koç, Vehbi, *Hatıralarım Görüşlerim Öğütlerim (1973-1987)*, İstanbul: Vehbi Koç Vakfı Yayını, 1987.
- Koç, Vehbi, *Hayat Hikâyem*, İstanbul: Apa Ofset Basımevi, 1974..
- Küçük, Yalçın, *Türkiye Üzerine Tezler-1*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1987.
- Sabancı, Sakıp, *Değişen ve Gelişen Türkiye*, İstanbul: Güzel Sanatlar Matbaası AŞ, 1993.
- Sabancı, Sakıp, *İşte Hayatım*, İstanbul: Aksoy Matbaacılık, 1985.

²⁷ Eczacıbaşı, *Kuşaktan Kuşağa*, 110 vd.

The Coup of May 27th and Businessmen

CENGİZ SUNAY

Abstract: *The anecdotes found in the memoirs of the businessmen may give an idea about the relationship between the businessmen and the coup of May, 27th. In this brief study, the anecdotes related to the coup of May 27th penned by three leading Turkish business personalities in their memoirs were submitted and reviewed.*

Keywords: *the coup of May 27th, businessmen, Vehbi Koç, Sakıp Sabancı, Nejat Eczacıbaşı.*